

Tunus'ta Nüfuz Mücadelesi ve Osmanlı Müdahalesine Dair Kaygılar (1830-1850)

The Struggle for Influence in Tunisia and Concerns over an Ottoman Intervention (1830-1850)

Cemal Atabaş*

*Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: 0000-0003-0325-4850

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Cemal Atabaş,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: cemal.atabas@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 20.01.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
16.04.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
25.05.2021

Kabul/Accepted: 27.05.2021

Atıf/Citation:

Atabas, Cemal. "Tunus'ta Nüfuz Mücadelesi ve Osmanlı Müdahalesine Dair Kaygılar (1830-1850)." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 74 (2021): 121-162.
<https://doi.org/10.26650/iutd.865696>

ÖZ

Fransa'nın 1830'da Cezayir'i işgali ve Osmanlı Devleti'nin 1835'te Trablusgarp'ı merkeze bağlaması, arada kalan Tunus'u bir nüfuz mücadelesinin odağı haline getirmiştir. Donanmanın Akdeniz'e açılışı ya da Trablusgarp'ta yaşanan askeri hareketlilikler, Osmanlı Devleti'nin Tunus'a müdahalede bulunacağı kaygısı yaratmıştır. Bu nedenle Tunus valileri Osmanlı Devleti ve Fransa arasında bir denge politikası takip etmeye çalışmıştır. Kuzey Afrika'da nüfuz alanını genişletmek isteyen Fransa, Osmanlı Devleti'nin Tunus'a donanma göndermesini ve bağlarını güçlendirmesini -bazen fiili müdahalelerle engellemiştir. İngiltere Tunus'un Osmanlı Devleti ile bağlarının muhafazasına ve Fransız tesirinden uzak tutulmasına gayret etmiştir. Bu çalışma, bahsedilen mücadeleyi ve kaygıları temelde Osmanlı ve İngiliz arşiv kaynakları ışığında araştırma konusu edinmektedir.

Anahtar sözcükler: Tunus, Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Kuzey Afrika

ABSTRACT

The French occupation of Algeria in 1830 and the Ottoman centralization of Tripoli in 1835 rendered Tunisia the focus of a struggle for influence in North Africa. Naval preparations for the Mediterranean and military activities in Tripoli created concerns over a possible Ottoman intervention in Tunisia. Thus, Tunisian governors attempted to find a balance between the Ottoman Empire and France. Desiring to expand its sphere of influence, France, at times with active involvement, prevented the Ottoman Empire from sending its navy to Tunisia and strengthening their ties. Britain, conversely, tried to preserve Tunisia's ties with the Ottoman Empire and to keep French influence at a distance. The present study aims to shed light on the aforementioned struggles and concerns using Ottoman and British archival sources.

Keywords: Tunisia, Ottoman Empire, British Empire, France, North Africa

Extended Abstract

The present article examines how Tunisia was the focus of a struggle for influence in North Africa subsequent to the French occupation of Algeria in 1830 and the Ottoman centralization of Tripoli in 1835.

Per the observations of Hayreddin Pasha of Tunisia, following the occupation of Algeria, France claimed that the administration of Tunisia was politically independent and that its relationship with the Ottoman State only comprised spiritual ties. Although Britain began working directly with Tunisia, it opposed France's policy of Tunisia's political independence.

Ahmed Lütfi Efendi pointed out the competition in the region, noting that "the French had been prepared to snatch Tunisia's fez ever since their arrival in Algeria".

Halil Rıfat Pasha, the commander of the Ottoman navy, wrote on August 5, 1831, that Tunisia was under French pressure. The governor of Tunisia was concerned because he had not provided the necessary assistance during the occupation of Algeria. His officers visited Istanbul in 1831 and discovered that the Ottoman State had no plan to organize an expedition to Tunisia.

Although the Ottoman navy, which would centralize the administration of Tripoli in 1835, had not yet reached Tripoli, various concerns arose in Tunisia. The Tunisian bey supplied numerous troops and sent two ships to the Maltese waters to investigate the navy's mission. According to some rumors, the duty of the navy was to go to Tripoli and then Tunisia. In addition, the navy was carrying a pasha who had been appointed the Tunisian governor.

Similar concerns reappeared when Tahir Pasha was sent to Tripoli in May 1836. According to *The Morning Chronicle*, a newspaper published in London, his main target was Tunisia. However, a demonstration by the French navy ensured the abandonment of his goal.

The Ottoman elite did not have a clear plan or intention to claim Tunisia but thought that, in future, if necessary, appointing a governor from the center to Tunisia should be accomplished quickly without allowing time for the French navy to act.

Subsequently, in the summer of 1837, when the Ottoman navy was about to sail to the Mediterranean, the Ottoman Foreign Ministry informed the French Embassy that the mission was to take care of Tripoli's affairs and then visit Tunisia if the weather conditions were suitable. Despite this assurance, the French navy still closely followed the Ottoman ships.

A letter dated January 20, 1838, written by Foreign Secretary Palmerston to the British consul of Tunisia, William Ancram, states that the Tunisian governor was concerned about his relations with the sultan. The instructions given to Ancram show that Britain encouraged

the Tunisian governor to maintain his ties with the Ottoman Empire and remain vigilant against France.

When the governor fell seriously ill, an Ottoman officer, Osman Bey, was sent to Tunisia in March 1838. According to him, despite claiming loyalty, Tunisians were paying lip service to the Ottoman Empire. Their refusal to accept the Ottoman demands was due to the continuation of their previous alliance with France or their efforts to pursue a policy of balance between France and the Ottoman Empire. French admiral Lalande reached the region with a warship on the heels of Osman Bey with a mission “to keep guard in front of Tunisia during the armament period of the Turkish fleet as in the previous year.”

Military movements in Tripoli also raised concerns over Tunisia. D. S. McCauley, the American consul in Tripoli, reported on October 1, 1841, that the Sublime Porte intended to send numerous troops to the region to attack Tunisia via Tripoli. Consequently, the French Minister François Guizot invited the Ottoman ambassador Mustafa Reşid Pasha to a meeting, and the King of France personally discussed the matter with the pasha. Guizot told Reşid Pasha that although France recognized the administrative right of the Ottoman Empire over Tunisia, France was unwilling to change the administration of the region and had therefore sent a navy to the Mediterranean. The pressure from France lasted until January 1842, when the Ottoman Empire provided an official assurance that they had no plans to change Tunisia’s administration style. However, on June 14, 1842, the governor of Tunisia informed the British consul of Tunis, Thomas Reade, that an Ottoman official from Istanbul was about to be sent to Tunisia with an edict to change its administrative structure.

In 1844, the Earl of Aberdeen reported that France had sent several ships to Tunisia upon the news that the Ottoman navy was on its way to the region. In July 1845, the French corvette *Lavoisiur* returned from Tripoli and confirmed that three to four thousand Ottoman soldiers had gathered in Tripoli. Alarmed British authorities ordered an investigation. H. Warrington, the British consul of Tripoli, stated that the Ottomans did not evince any hostile attitudes indicating an invasion of Tunisia. In addition, the mere presence of the Ottoman military in the province was insufficient for action against Tunisia.

Blanchet, the French consul in Tripoli, reported on May 19, 1846, that secret preparations in Tripoli confirmed that the plans of the previous year had been enacted. Britain sent two captains, Captain Tidy and Captain Robert Rollo, for the investigation. The governor of Tripoli, Mehmed Emin Pasha, told the British consul that the news of hostile action against Tunisia was a rumor spread by the French under their desire to establish a navy in Tunisia.

The governor of Tunisia worried that the soldiers who reached Tripoli in the summer of 1847 would be transferred to Tunisia. Moreover, France prepared a fleet and sent it to Tunisia

under the command of the Duke of Joinville. Reade met with the governor of Tunisia and tried to convince him that it was impossible to organize a movement in Tripoli that would threaten him.

In the autumn of 1849, Ottoman statesmen pointed out that Tunisian governor Ahmed Pasha's distrust toward the Ottoman government had diminished somewhat. However, Ahmed Pasha remained hesitant. Crucially, although the pasha said that he was far from empty claims of independence, he did not take action. Ultimately, according to the new the method of administration established by the sultan (namely, the Tanzimat), his life, property, and position would be unharmed.

In 1849, in a meeting between Tunisian officials and Mustafa Reşid Pasha, the latter asserted that Louis-Philippe, the former King of France, sometimes caused Ahmed Pasha to have concerns from the Ottoman State and occasionally made him fall into impossible dreams with extraordinary heartfelt behavior. Reşid Paşa, here, was alluding to the French encouragement of Tunisian governors to become independent. For him, the main reason for this was to separate Tunisia from the Ottoman lands and to invade.

During this period, the Ottoman Empire aimed to strengthen its ties with Tunisian governors, who attempted to act independently and tended toward France. Although it lacked a clear plan to do so, concerns that the Ottoman Empire would intervene in Tunisia and change its status quo remained from the 1830s to the end of the 1840s. France—evidently the source of such concerns as per Ottoman statesmen and British officials—prevented the Ottoman Empire from reaching Tunisia and strengthening its ties through diplomatic and military measures. France's policy of causing concerns and preventing the Ottomans from reaching the region was an important milestone leading to its invasion of Tunisia in 1881.

Giriş

Osmanlı Devleti, 15. yüzyıl sonlarından itibaren Kuzey Afrika ile ilgilenmeye ve 16. yüzyılda bu bölgede kendi hâkimiyet sahasını oluşturmaya başlamıştır. Bu hâkimiyet daha çok Akdeniz kıyısındaki liman şehirlerinin denizciler tarafından ele geçirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Oruç Reis sayesinde ilk defa 1516'da Cezayir'e giren Osmanlılar, 1551'de Sinan Paşa komutasındaki donanma ile Trablusgarp'ı kontrol altına almıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın daveti ile Anadolu'ya gelen Hayreddin Reis buradan Cezayir'e dönerken sürüklendiği Binzer'ti bir direnişle karşılaşmadan almış ve Tunus'ta 1529'da Osmanlı sultanı adına hutbe okutup sikke kestirmiştir. Ancak bu hâkimiyet uzun sürmemiş ve Osmanlıların Akdeniz'deki rakibi olan İspanya Kralı V. Karl'ın (Kutsal Roma İmparatoru Şarlken'in) yardımı ile 1534'te Tunus tekrar eski hâkimi olan Benî Hafs Hanedanı'ndan Sultan Hasan'ın eline geçmiştir. Bölgede devam eden mücadeleler sırasında Turgut Reis, Napoli ve Cenovalıların yerleştiği Cerbe'yi 1551'de fethetmiş ve Tunus'un tekrar kontrole alınmasının yolunu açmıştır. Kuzey Afrika'da bir İspanyol üssü olarak kalan ve Osmanlı Devleti için tehdit oluşturan Tunus'un tamamen kontrole alınması II. Selim döneminde mümkün olmuştur¹. Sinan Paşa ve Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa komutalarındaki Osmanlı donanması Tunus (Halku'l-Vâdi) Savaşı ile 1574'te Tunus'u kesin olarak ele geçirmiştir². Bu şekilde Osmanlı Devleti, Doğu ve Batı Akdeniz'in kontrolü konusunda kilit bir alan olan Malta-Sicilya-Tunus üçgeninin bir ucunu tutmuş ve Akdeniz hâkimiyeti için stratejik bir konum elde etmiştir. Tunus 1574'ten 1881'deki Fransız işgaline kadar üç yüz yedi sene Osmanlı Devleti'ne tabiiyetini sürdürmüştür³.

Sinan Paşa, İstanbul'a dönmeden önce Tunus'ta Osmanlı idaresini müesses hale getirecek görevliler bırakmıştır. Güvenliğin sağlanması için bir yeniçeri ocağı ve ağasını, eyaletin idaresi için de beylerbeyi olarak Haydar Paşa'yı bölgede bırakmıştır. Mali işleri düzenlemek ve yol güvenliğini temin *emîrî'l-evtân* unvanıyla Ramazan Bey adlı görevliye tevdi edilmiştir. Şer'i işlerin yürütülmesi için Hüseyin Efendi kadı olarak tayin edilmiştir. Tunus'a bir vergi tahsis etmeyen Sinan Paşa İstanbul'a dönmüştür. Sinan Paşa'nın kurduğu düzende İstanbul'dan gelen paşa rütbesine sahip beylerbeyilerin idaresi 1591'e kadar devam etmiştir. Bu tarihte güçleri iyice azalan beylerbeyilerden Cafer Paşa eyaletin başındayken bir divan

- 1 Mehmet Maksudoğlu, "Tunusta Dayıların Ortaya Çıkışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/1 (1966), s. 190-191.
- 2 Bu seferle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kavas, "Osmanlı Devleti'ni Kuzey Afrika'da Kalıcılaştıran Sefer: Tunus Savaşı (1574)", *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2016), s. 1-42.
- 3 Mehmet Özdemir, "Bir "Zırvata" Olayı Tunus'un İşgali", *Belleten*, LXVII/248 (2003), s. 119. Bu üç asırlık tabiiyet dönemi şüphesiz Tunus'la Osmanlı tabiiyetindeki diğer bölgeler arasında derin bağlar kurulmasını sağlamıştır. Sabri Hizmetli, siyasi ve idari düzenin yanında eğitim öğretim açısından da Tunus ve Cezayir'de Anadolu'dakine benzer bir düzen kurulduğunu ifade etmektedir. Bölgeye giden Hanefî âlimler, müftüler ve müderrisler merkezdeki modelleri oraya taşımışlar; medreseler, camiler, zaviyeler ve vakıflar gibi kurumlara bölgenin ilim ve kültür hayatının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bkz. Sabri Hizmetli, "Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir'in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXII/1 (1991), s. 12.

baskını gerçekleşmiş ve kanlı bir mücadele sonunda eyaletteki bölükbaşı olarak bilinen üst düzey askerler katledilmiştir. Bu hadiseden sonra eyalette fiili idare kendi aralarında çeşitli gruplara ayrılan ve liderlerine *dayı* adı verilen yeniçerilerin eline geçmiştir⁴.

Sayıları bazı dönemde üç yüze yaklaşan dayılar, Tunus'un şehrinin *Kasaba* olarak anılan iç kalesinde toplanıp kararlar alarak eyaleti yönetmiştir. Bu dönemde eyalette hukuki hâkim paşa rütbesine sahip beylerbeyiler, fiili hâkim ise dayılar olmuştur. Eyaletin bir diğer güç sahibi görevlisi ve vergi toplamak amacıyla eyaleti gezen beylerin gücü zamanla eyalet merkezindeki askerlerin liderleri olan dayılar karşısında artmıştır. Eyalette çeşitli isyanları bastırıp İstanbul'un takdirini toplayan Murad Bey 1631 yılında paşa unvanı ile taltif edilmiştir. Murad Bey'in oğlu Hammûde Bey de başarılı bir kariyer izleyen ve eyalette beylerin nüfuzunu artıran kişilerdir birisidir. 1658'de Hammûde Bey'e de paşalık unvanı verilmiştir. Onun ölümüyle güç dengesi tekrar dayılara doğru kaydıysa da oğlu Murad Bey uzun mücadelelerden sonra eyaletin tek hâkiminin beyler olmasını sağlayabilmiştir. 1675'te Murad Bey'in ölümü, oğulları ve kardeşi Muhammed Hafsî arasında çeşitli mücadelelere sebep olmuştur. Muradoğullarının iktidarı son üyelerinin 1702'de İbrahim Şerif Bey tarafından öldürülmesi ile sona ermiştir. Kendi döneminde dayıyı azledip bu görevi de üzerine alan İbrahim Şerif, 1703-1704'te İstanbul'dan paşalık da alarak eyalette bütün gücü elinde toplamıştır. Eyaletin çok başlı idari yapısını sona erdiren İbrahim Şerif, Cezayir ile yapılan bir savaşta tutsak düşünce divan üyeleri onun kâhyası Ali'nin oğlu Hüseyin'e 12 Temmuz 1705'te bey olarak biat etmiştir. Bu dönemde dayı-bey rekabeti tekrar canlandıysa da Hüseyin Bey dayıları kontrol altına almayı başarmıştır. Ayrıca şehir içinde ikamet etmeyi tehlikeli görerek yakın bir mesafede bulunan Bardo'ya taşınmıştır. Ondan sonra gelen bütün valiler Bardo'da ikamet etmiştir⁵.

Hüseyin bin Ali, Tunus'ta kendi soyundan verasete dayalı beylik devrini başlatmıştır. Bununla birlikte Hüseyinî Ailesi Tunus'u Osmanlı padişahı adına yönetmeye devam etmiştir. Her bey değiştiğinde, yenisine valiliğe atandığını gösteren bir tevcih fermanı ile paşalık rütbesi verilmiştir. XIX. yüzyılda ve özellikle Cezayir Fransa tarafından işgal edildikten sonra (1830), Tunus paşalarının, Fransa'nın tesiriyle, bağımsız hareketleri artsa da Osmanlı yüksek hâkimiyetini reddetmemişlerdir⁶. Tunus beylerinin Osmanlı hâkimiyetini kabullerinin önemli bir işareti, talep edildiğinde askeri yardım göndermeleri olmuştur. Bu yardımların bir örneği Navarin Hadisesi'nde (1827) görülmüştür. Hüseyin Bey'in Köşk Mehmed'in komutasında gönderdiği donanma bu olayda Osmanlı donanması ile birlikte yakılmış ve donanmadan çok az kişi kurtulabilmiştir⁷.

4 Maksudoğlu, "Tunusta Dayıların Ortaya Çıkışı", s. 193-195.

5 Mehmet Maksudoğlu, "Tunusta Hâkimiyetin Dayılardan Beylere Geçışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/1 (1967), s. 173-186.

6 Mustapha Stiti, *Tunus'un Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1878-1888)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 2-3.

7 Mehmet Maksudoğlu, "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 4 (1986), s. 150.

Tunus üzerindeki Osmanlı yüksek hâkimiyetin hilafete bakan manevi yönü tartışma konusu olmasa da siyasi yönünün derecesi belirsiz kalmıştır. Yani sultanın Tunus üzerindeki siyasi egemenliği eyaletin otonom karakteri ile sınırlanmış ancak bu sınırların belirsiz oluşu çeşitli diplomatik ve askeri mücadelelere konu olmuştur. Tunuslu Hayreddin Paşa'nın ifadeleriyle; Cezayir'i işgalden sonra Fransa Tunus'un idaresinin siyaseten müstakil ve Osmanlı Devleti ile ilişkisinin sadece *râbita-i rûhâniyeden* ibaret olduğunu iddia etmiştir. Diğer devletler böyle bir iddiaya girişmemişlerse de Tunus ile olan davalarını doğrudan görmeye başlamışlardır. İngiltere doğrudan Tunus'la iş görse de Fransa'nın istiklâl politikasına karşı çıkmış ve Osmanlı Devleti'nin hukukuna halel gelmesini engellemeye çalışmıştır. İngiltere'nin bu politikası Yedi Adalar'ın Yunanistan'a terkine kadar sürmüş ve bu dönemden sonra İngiltere, Fransa'nın Tunus konusundaki iddialarına önem vermemeye başlamıştır⁸.

Cezayir'in İşgali Sonrası Tunus

5 Temmuz 1830'da Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali, Kuzey Afrika'da dengeleri değiştiren ve bölgede Osmanlı-Fransız rekabetini körükleyen bir hadise olmuştur⁹. İşgalin üzerinden elli yıl geçtiği sırada yazan ve halen Osmanlı Devleti'nin bu durumu tasdik etmeyip protestosunu sürdürdüğünü söyleyen Ahmed Lütfi Efendi, *Fransızlar Cezâyir'e ayak bastıkları zamandan beri Tunus'un dahî fesini kapmağa âmâde idiler* diyerek bölgedeki rekabete işaret etmektedir¹⁰.

Cezayir'in işgalinin yarattığı ve yaratacağı mahzurlar Osmanlı devlet adamları tarafından erkenden fark edilmiştir. Kaptan-ı Derya Halil Rıfat Paşa, 5 Ağustos 1831 tarihli yazısında donanma ile Akdeniz'e açıldığında karşılaştığı Fransız gemilerinden Fransa'nın Cezayir'i *temellük etmek* yani kendi topraklarına katmak amacıyla olduğunu anladığını bildirmektedir. Paşaya göre, eğer Fransa burada kalıcı olursa yalnız Cezayir'le yetinmeyecek Tunus ve Trablusgarp taraflarına da çeşitli bahanelerle sarkacak ve buraları da istila ve zapt etmeye çalışacaktır. Büyük bir eyalet olan Tunus ve ticaret merkezi olan Tunus şehri Fransa'nın baskısı altındadır. Trablusgarp da hassas bir konumda bulunduğu için Fransa'nın burayı istila etmeye çalışması muhtemeldir. Kaptan paşa, *aman efendim ne yapar iseniz yapub şu Cezâyir maddesinin arkası boşlanılmayarak kâlen ve kalemen ve ifâdeten dâima Fransalu tarafından tahliye itdirilmesi hususuna* devlet olarak gereken itinanın gösterilmesini talep ederek kaygılarını dile getirmiştir. Bu mesele olduğu gibi bırakılırsa sayılan mahzurların yanında

8 BOA, İ.DUİT, 140/62, 19 Cumade'l-ülâ 1298 (19 Nisan 1881), s. 6. Bu uzun raporun üzerinde raporu kimin yazdığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı metni tam transkripsiyon olarak yayımlamış ve Hayreddin Paşa'ya ait bir layiha olduğunu ifade etmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tunus'un 1881'de Fransa Tarafından İşgaline Kadar Burada Valilik Eden Hüseyin Ailesi", *Belleten*, XVIII/72 (1954), s. 564-580.

9 Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1970, s. 17.

10 *Târih-i Lütfi*, Nâşiri Abdurrahman Şeref, VIII, Dersâadet 1328, s. 70.

memâlik-i İslâmiye hakkında nice nice hasârı mûcib olacağı da aşikârdır¹¹. Halil Rifat Paşa, Tunus'un durumuna dair yerel görevlilerle de temas halinde olmuştur. Fransa'nın Cezayir'i işgali sırasında yardıma gitmek isteyen Tahir Paşa'nın Tunus'a çıkmasına çeşitli bahanelerle izin verilmemesi üzerine Tunus'ta kendilerine müdahale edileceğine dair yaşanan endişeyi gidermek üzere İstanbul'a gelen elçiler onunla ve Serasker Hüsrev Paşa ile görüşmüştür. Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerine bir sefer düzenleme planı olmadığını öğrenen elçiler Kasım 1831'de nizamiye üniformaları giymiş olarak memleketlerine dönmüştür. Onların getirdiği üniformayı törenle giyen bey İstanbul'da olduğu gibi bir ordu reformu başlatma kararı almıştır¹².

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki yerini sağlamlaştırmak için attığı adımlardan en önemlisi 1835'te Trablusgarp'ı merkeze bağlamak olmuştur. Donanma bu harekât için henüz Trablus'a ulaşmamışken Tunus ve Cezayir'de çeşitli kaygılar ortaya çıkmıştır. Paris Maslahatgüzarı Mehmed Ruhuddin Efendi 21 Mayıs 1835 tarihli şifreli mektubunda Tunus beylerbeyinin ve Kostantine Beyi Hacı Ahmed'in giriştiği hazırlıklardan bahsetmektedir. Tunus beyi epey asker tedarik etmiş ve donanmanın görevini anlamak için Malta tarafına iki gemi göndermiştir. Ayrıca Hacı Ahmed Bey ciddi askeri hazırlıklar içindedir¹³. Ruhuddin Efendi'nin yazısı İstanbul'da görüşüldüğünde girişilen hazırlıkların sebebinin Trablusgarp'a gönderilen donanmanın buradan Cezayir üzerine gideceği söylentileri ve zannı olması gerektiği ifade edilmiştir. Konunun Paris'te gündeme gelmesi durumunda açıklama yapabilmesi için Ruhuddin Efendi'ye donanmanın görevinin Trablusgarp'a gitmek olduğunu bildiren bir cevap yazılması kararlaştırılmıştır¹⁴.

Tunus'ta kaygı uyandıran söylentilerin ayrıntılarına Cezayir'in Fransa'dan geri alınması için ortaya koyduğu gayretleriyle bilinen Hamdan Hoca'nın¹⁵ Londra Sefiri Nuri Efendi'ye yazdığı mektubundan ulaşılmaktadır. İstanbul'dan ve İzmir'den Tunus'a ulaşan haberlere göre donanmanın görevi Trablus'a gitmek ve oradaki işleri hallettikten sonra Tunus'a geçmektir. Ayrıca donanma devlet tarafından Tunus valisi olarak tayin edilmiş bir paşayı da beraberinde getirmektedir. Bu paşa bölgeye ulaştığında Tunus valisini azledecek ve yerine vali olduğunu gösteren fermanı okutacaktır. Donanma o sıralarda peksimet almak için Gelibolu'da bulunmaktadır. Bu haberler Tunus'a gelen Nemçe firkateyninden, İzmir'den

11 BOA, HAT, 364/20161-H, 25 Safer 1247 (5 Ağustos 1831).

12 Maksudoğlu, "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması", s. 152-153.

13 BOA, HAT 347/19747, 23 Muharrem 1251 (21 Mayıs 1835). 1826'da Kostantine beyi olan Hacı Ahmed Bey, Fransızlara karşı Cezayir'de zorlu direnişlerden birini sergilemiştir. 1836'da Mareşal Clauzel'in Kostantine üzerine yaptığı seferi sonuçsuz bırakmıştır. Uzun süre Bâbü'lî'nin Cezayir'deki haklarını korumak için bölgeye filen müdahale etmesini beklemiş, 1837'de Kostantine'nin düşmesi ile Avras dağlarına çekilmiştir. 1848'e kadar mücadelesini sürdürmüş ancak sonunda teslim olmak zorunda kalmıştır. Bkz. Çaycı, *a.g.e.*, s. 18-19.

14 BOA, HAT, 738/34989, t.y.

15 Hamdan Hoca hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Cezayiri'nin Son Müdâfîi Hamdan b. Osman Hoca (1773-1842)", *Tarihimizden Portreler: Osmanlı Kimliği (Prof. Dr. Cevdet Küçük Armağanı)*, ed. Zekeriya Kurşun - Haydar Çoruh, İstanbul 2013, s. 25-56.

gelen tüccar gemilerinden ve alınan mektuplardan çıkarılmıştır. Bu havadisler bölgeye ulaşmazdan evvel donanmanın Trablus'tan sonra Tunus'a gelmesi ihtimaline karşı Tunus valisi asker hazırlamış, limandaki kalelerini tamir ettirmiş, elindeki bütün topçuları kalelere tayin etmiş ve bu şekilde donanma ile savaşmaya niyetlenmiştir. Hüseyin Paşa bu hazırlıklar içinde ve *bâği olmak azminde* iken, 20 Mayıs 1835'te (22 Muharrem 1251 Çarşamba günü) kuşluk vaktinde vefat etmiş ve Perşembe günü toprağa verilmiştir. Yerine kardeşi Mustafa yönetimi ele almıştır.

Hamdan Hoca'nın verdiği bir diğer haber Kostantîne Beyi Hacı Ahmed'in de bazı askeri hazırlıklar içinde olduğudur. Ne tarafa gideceği bilinmese de Tunus sınırına yakın Hananşa'ya hareket etmesi muhtemeldir¹⁶. Hamdan Hoca, on üç gün sonra kaleme aldığı diğer mektubunda Tunus'ta idareyi ele alan Mustafa Bey'in, donanmanın Trablus'a gelişiyle bir adamını gönderip kardeşinin vefatı haberini ulaştırdığını bildirmektedir. Mustafa Bey, *birâderim vefât itdi ve kendim yerine nâib oldum bir maslahata yâr olmak iktizâsında kusûrum yoktur gibi kelâm-ı bâtil ile mektûb göndermiş* ancak henüz bir cevap gelmemiştir. Donanmanın Trablus'tan sonra Tunus'a gelmesi halinde vefat eden Hüseyin Paşa'nın niyetinin savaşmak olduğunu tekrarlayan Hamdan Hoca, onun giriştiği hazırlıkların değişmediğine hatta arttığına dikkat çekmektedir. Ona göre, Tunuslu idarecilerin bu konudaki tavırları cahilcedir. Çünkü Trablusgarp'taki *suçlu ve cebbâr* Menşkiye halkı bile devlete muhalefeti bırakıp boyun eğmişken valilerin zulmünden bıkip usanmış Tunus halkının devlete karşı silah kaldırmaları imkânsızdır ve Tunus halkı ona durumu böyle ifade etmiştir¹⁷.

Tahir Paşa'nın Trablusgarp Görevi ve Tunus'a Müdahale Kaygıları

Osmanlı Devleti'nin 1835'te düzenlediği harekât ile Trablusgarp'ta doğrudan kontrol kurması¹⁸ Tunus'a da benzeri bir harekâtın düzenlenebileceğine dair bir endişe yaratmıştır.

16 BOA, HAT, 830/37510-C, 14 Safer 1251 (11 Haziran 1835). Bazı kısımları şifreli olan mektupta Hamdan Hoca imzasını "bende-i hakîr-i ma'lûm" olarak atmıştır. Arşiv kataloğunda mektubun ona aidiyeti tespit edilmiştir. Bunu teyit için bu ve bir sonraki belge Hamdan Hoca'nın imzası olan belge ile karşılaştırıldığında hem yazı karakteri hem de üslup olarak uyduğu ve bu bilginin doğru olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Hamdan Hoca bahsi geçen mektubun aynısını Paris Maslahatgüzarı Ruhuddin Efendi'ye de göndermiştir. Ruhuddin Efendi İstanbul'a yazdığı yazısında mektubun Hamdan Efendi'den geldiğini beyan etmiştir. BOA, HAT, 1194/46907-E, t.y. Ayrıca kaynaklarda Hüseyin Paşa'nın vefat tarihi bir gün sonraya (21 Mayıs 1835) tarihlenmiş olsa da Hamdan Hoca yukarıdaki iki mektubunda hicri tarihi günü (Çarşamba) ile birlikte vermekte ve tam miladi karşılığı bulmamızı sağlamaktadır. Hüseyin Paşa'nın yerine geçen Mustafa Bey, vali olarak tanınacak ve 1837'deki vefatına kadar görevde kalacaktır. Ahmet Kavas, "Tunus", *DİA*, XLI, s. 388-393.

17 BOA, HAT, 830/37510-E, 27 Safer 1251 (24 Haziran 1835).

18 Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'a 1835'te gerçekleştirdiği müdahalenin ayrıntılarına dair bkz. Cemal Atabaş, *Trablusgarp Eyaleti'nde Merkezi İdarenin Tesisi ve Şeyh Guma İsyanı (1835-1858)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017; Abdullah Erdem Taş, *Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti: Karamanlılar Dönemi (1711-1835)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016; İbrahim Kılıçaslan, *Ottoman Intervention in Tripoli (1835) and the Question of Ottoman Imperialism in the 19th Century*, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2019.

Bu konuda özellikle Cezayir'i fiili idaresinde bulunduran ve Kuzey Afrika'da etki alanını genişletme politikası içinde olan Fransa sürekli tetikte kalmıştır. Özellikle 1836 ve 1837 yıllarında Osmanlı donanmasının Tunus'a hareketi söz konusu olduğunda Fransa bölgede statükonun değiştirilmesine müsaade etmeyeceğini söylemiş ve Cezayir'in doğu sınırlarının güvenliğini gerekçe göstererek bu hareketlere açıkça mani olmuştur¹⁹.

Tunus'un merkeze bağlanacağına dair kaygılar ve Osmanlı ile Fransa arasında ciddi gerginlik yaratan hadiselerden biri Kaptan-ı Derya Çengeloğlu Tahir Paşa'nın Mayıs 1836'da donanma ile Trablusgarp'a gönderilmesi ile ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Tunus beyi, Temmuz 1836'da Tahir Paşa'ya bu harekât için üç savaş gemisi ve üç yüz at göndererek yardımda bulunmuş olsa da bölgede paşanın Trablusgarp'tan sonra Tunus'a da bir müdahalede bulunacağına dair haberler ortaya çıkmıştır²⁰.

Bu haberlerin ciddiyeti yabancı basına da yansımış olmasından anlaşılmaktadır. Londra'da çıkan *The Morning Chronicle* gazetesinin 27 Ağustos 1836 tarihli sayısında yer alan haber-İstanbul muhabirinden gelen bilgilere göre- Tahir Paşa'nın kışı Trablus'ta geçireceğini ifade etmektedir. Paşanın emrindeki ordunun asıl hedefinin Tunus olduğunda pek de şüphe yoktur. Ancak Fransız donanmasının yaptığı gösteri, hiçbir zaman ilan edilmemiş bu amacın terkedilmesini sağlamıştır. Bâbîâli'de ise Tunus paşasının Fransa Devleti'nin yardımına ve himayesine başvurduğu açıkça bilinmektedir. Sultan, egemenlik haklarını korumak için Tunus'a bir saldırı düzenlediğinde Fransa'nın muhalefeti ile karşılaşacağını bildiğinden, bir mesele çıkarmamak arzusundadır. Her ne kadar Fransa'nın Cezayir'i ele geçirmede tecrübe ettiği kolaylık nedeniyle Osmanlı Devleti ile ona tâbi bu bölge arasında aracılık etmesi Tunus paşası için memnuniyet verici olsa da Osmanlı Devleti için kabul edilemez bir durumdur. Böyle bir şeyi kabul etmesi, sultan için Garp Ocakları²¹ sahillerinin tamamındaki otoritesini Fransa'ya devretmek demektir. Garp Ocakları arasında en mamur ve varlıklı olan Tunus, çok geçmeden ya değişmez biçimde Osmanlı Devleti'nin tabiiyeti altına girecek ya da Cezayir'in kaderini paylaşacaktır. İçinde bulunduğu istikrarsız ve izole konumuyla Tunus, bu güçlü komşusunun hırsları için kolay bir av konumunda kalacak ya da Osmanlı Devleti bir çatışma ihtimalini engellemek için, eylemlerinin sorumluluğunu üstüne alarak bu bölgede otoritesini kuracaktır²². Yine bir İngiltere gazetesinden olduğu söylenen bir başka haber aynı konulara değinmekte ve Fransa'nın Afrika'nın her yerini istila etmek amacıyla olduğuna işaret etmektedir. Tunus, Afrika'nın en zengin, her açıdan muteber ve tercih edilen bölgesidir.

19 Çaycı, *a.g.e.*, s. 19-20.

20 Maksudoğlu, "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması", s. 154.

21 Garp Ocakları, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki üç eyaleti olan Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'ı ifade eden bir tabirdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Atilla Çetin, "Garp Ocakları", *DİA*, XIII, s. 382-386; Seydi Vakkas Toprak, "Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları", *Türkiyat Mecmuası*, XXII/1 (2012), s. 223-236.

22 BOA, HAT, 678/33032-F, 14 Cemaziye'l-evvel 1252; *The Morning Chronicle* [1801], 27 Aug. 1836. British Library Newspapers, <https://link.gale.com/apps/doc/BA3207652397/BNCN?u=kings&sid=BNCN&id=cf3cc694>. (30 Haziran 2020 tarihinde erişildi).

Gazeteye göre buranın *tasarruf ve istimplâki maddesi mübhem olarak muallak kalmıştır*. Eğer Tunus hükümeti, Osmanlı Devleti tarafından zapt ve tasarruf altına alınırsa bu bütün Afrika iklimine sahip olmak demek olacaktır. Aksi halde buradaki idaresini de kaybederse bu Afrika'nın karışıklık içine düşmesine sebep olacaktır²³.

Tahir Paşa'nın Trablusgarp'ta bulunuşunun doğurduğu kaygıları azaltma ihtiyacı doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin Londra elçisi ile İngiltere hariciye nazırı arasında görüşmeler yapılmıştır. İstanbul'da, İngiliz hariciye nazırının konuyla ilgili Fransız hariciye nazırına yazdığı yazının uygun olduğu ve Tahir Paşa'nın Trablusgarp'ın iç işlerini düzenlemek amacıyla bölgede kışlayacağı, Tunus'la ilgili bir görevinin bulunmadığı ifade edilerek Tahir Paşa'dan görevi ile ilgili bir cevap yazısının istenmesi kararlaştırılmıştır²⁴.

Basından takip edilen bir başka belge Fransa gazetelerinden özetler sunmaktadır. Fransa gazeteleri Fransız donanmasının Tunus tarafında bulunduğu ve İstanbul'daki Fransız elçisinin tehditleri sayesinde kaptan paşanın Tunus tarafına gitmesinin engellendiği haberini yazmıştır. Gazetelerde ayrıca ilginç bir yorum olarak Cezayir'in Fransa tarafından zapt edilmesinin Osmanlı Devleti'ne de faydalı olduğu ileri sürülmektedir. Çünkü Cezayir Fransa tarafından alınmasa, Mehmed Ali Paşa Tunus'u ele geçirecektir. Fransa, onun bu arzusuna kendisinin *şimdilik* mani olduğunu Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Tunus'tan aldıkları haberlere göre Fransa donanmasının bölgede görülmesi halk tarafından kendilerinin korunması için geldikleri şeklinde algılanmış ve memnuniyetle karşılanmıştır. Osmanlı devlet görevlileri, haberin tercümesine bu noktada bir şerh düşme ihtiyacı duyarak donanmanın halk tarafından memnuniyetle karşılanması gibi bir şeyin vaki olmadığını, bu durumdan memnun olanın ancak Tunus Valisi Mustafa Paşa olduğunu ifade etmişlerdir²⁵. Bu şerh Osmanlı sultanları tarafından atanan Tunus valilerine devlet merkezindeki güvensizliği göstermektedir.

Fransa, Tahir Paşa'nın bölgede bulunuşu ile ilgili kaygılarını Osmanlı hükümet merkezine doğrudan aktarma ihtiyacı duymuştur. Fransa elçiliği tercümanı Layer'e verilen 29 Haziran [1836] tarihli talimatta, elçi tercümandan gecikmeksizin hariciye nazırına gitmesini ve Fransa donanmasının Tunus sahillerinde *isbât-ı vücûd etmek üzere* memur edildiği haberini devletinden aldığını bildirmesini istemiştir. Donanmanın görevinin ne olduğu kendisine bildirilmemiş olsa da elçi, bunu Tunus Eyaleti'nin valiliği konusunda Osmanlı Devleti'nin bir müdahalede bulunacağına dair yayılmış olan "yalan" havadise bağlamıştır. Bu havadisın doğru olmadığı konusunda Osmanlı hariciye nezareti Fransız elçisini temin etmiş ve elçi de bunu devletine bildirmiştir. Buna rağmen Fransız elçisi, bu talimatnameyi hariciye nezaretine göndermekten maksadının *Devlet-i Aliyye'den her nev' ızırâbı diriğ etmek* olduğunu söyleyerek üstü örtülü tehditkâr bir tavır sergilemiştir²⁶.

23 BOA, HAT, 953/40933-B, t.y.

24 BOA, HAT, 737/34964, Lef 2, t.y.

25 BOA, HAT, 956/40976, t.y.

26 BOA, HAT, 1189/46866-B, t.y.

Tahir Paşa'nın gidişinin mahzurları iyice artınca bunun önüne geçmek için kesin kararlar alınması gerekmiştir. Layer'in sunduğu talimatta bahsettiği konular Osmanlı Devleti'nin en üst düzey makamlarında gündeme alınmıştır. Devletin daha önce Konstantine'deki Hacı Ahmed Bey'e memur göndermesi ve kaptan paşanın da donanmayla o bölgede bulunması nedeniyle Hacı Ahmet Bey'e yardıma gidileceği söylentilerinin Fransa'ya rahatsızlık verdiğine dikkat çekilmiştir.

Tahir Paşa'nın Tunus'a gidip gitmeyeceğini soran tercüman Layer'e, kaptan paşanın görevinin sadece Trablusgarp Eyaleti'nin iç işlerini düzene koymak olduğu, Tunus'la ilgili bir memuriyetinin bulunmadığı söylenmiştir. Ayrıca böyle bir görevi olsa bile *orası dahî memâlik-i mahrûse-i şâhânedan olduğundan* neden böyle bir soru sorma ihtiyacı duyduğu sorulmuştur. Tercüman bu soruya kendisi Osmanlı Devleti'nin *hakikî hayırhâhı* olduğu için Fransa elçisinin de kulağına gitmemek kaydıyla gizli ve kendi fikri olarak donanmanın Tunus'a gitmesi durumunda Fransa donanması tarafından engelleneceğini düşündüğünü söylemiştir. Çünkü kaptan paşa hiddetli mizacı ile bilinmektedir, bunun yanında oraya gönderilen Fransız donanmasının amirali de aynı şekilde sert mizacı ile tanınmış bir adam olduğu için *yakışksız ve uygunsuz* bir şey olmasından çekinmektedir. Bu nedenle donanmanın oraya gitmemesi uygun olacaktır.

Tercümanın bu ifadelerinin yanında Osmanlı devlet adamları Tunus Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın da bazı gazete haberlerine ve rivayetlere bakarak Tunus'a bir düzen verileceği konusunda korkuya kapıldığına işaret etmektedirler. Paşa bu nedenle Fransa'ya başvurmuş ve Fransa donanmasının bölgeye gidişi bunun üzerine gerçekleşmiştir. Kaptan paşanın her ne kadar Tunus'a gitmek gibi bir görevi olmasa da sadece oraları görmek için gitmesi gerekse ve bir engelleme ile karşılaşılsa uygunsuz bir durum ortaya çıkacaktır. Fransa donanmasının açıktan bir engellemesi olmayıp sadece Osmanlı donanmasına Tunus valisi hakkında bir vazifesinin olup olmadığı sorulsa ve böyle bir şeyin olmadığı söylense, bu bile Fransa'nın Tunus'a ve valisine bir dostluk ve himayesi demek olacağı için mahzurlar taşımaktadır. Bu nedenle her ne sebeple olursa olsun tam bir donanma ile Tunus'a gidilmesi uygun olmayacaktır. Tunus'a bu şekilde gidilemeyecek olsa da Osmanlı Devlet adamları Tunus'un geleceğine dair yine devletin şanını kurtaracak bir formül önermektedirler:

... *inşallâhu teâla Tûnus'un dahî sâye-i şevket-vâye-i hazret-i şâhânedan taraf-ı Devlet-i Aliyye'den lâyıkiyle hüsn-i nizâm ve intizâma idhâli zımnında oraya asdikâ-yı saltanat-ı seniyyeden birinin vâli nasbıyla zabt ve idâresi lâzım gelür ise lede'l-iktizâ def'aten icrâsı ya'nî böyle Fransa donanması çıkmasına ve sâir türlü müdâhale vukû' bulmasına meydân kalmaksızın donanmâ-yı humâyûnun doğru Dersââdet'ten Tûnus'a irsâliyle bağıteten icrâ-yı iktizâsına mevkûf idiği zâhir ve bedîdâr olmağla...*²⁷

27 BOA, HAT, 1189/46866, t.y.

Bu ifadeler Osmanlı devlet elitinin o tarihte Tunus'un idaresini ele geçirmek gibi açık bir planlarının olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte devlet adamları ileride Tunus'a merkezden vali atamak ve burayı doğrudan idare altına almak gerekirse bunun Fransa donanmasının çıkmasına vakit vermeden, hızlıca gönderilecek bir donanmayla aniden yapılması gerektiğini düşünmektedirler²⁸. Gazetelerde çıkan haberlerin ve söylentilerin kaynağı belli olmasa da bunların, Fransa'nın Tunus üzerinde bir adım daha nüfuz kazanarak kendi amaçlarını gerçekleştirmesi için gereken zemini sağlama vazifesi gördükleri aşikârdır.

Tunus'tan uzaklaşılmasıyla sonuçlanan bu hadiseler elçilik tercümanı Layer'e verilen 27 Temmuz 1836 tarihli bir diğer talimatnamede de gündeme getirilmiştir. Talimatnamede Fransız elçisi, Osmanlı Devleti'nin Tunus'a bir müdahalesinin Fransa'nın *sû-i zannına* sebep olacağını ve Kostantine tarafına bir müdahalenin ise Fransa hakkında *muhâsama gibi* anlaşılacağını ifade etmiştir.

Elçinin ifadelerine göre; Fransa, Trablusgarp hükümeti ile arasındaki resmi bir anlaşma dolayısıyla tahakkuk eden alacağını altı yıldır alamamıştır. Osmanlı Devleti Trablusgarp'ın idaresini üstüne aldığı için Trablus dayısının hem mallarını hem de borçlarını tevarüs etmesi gerekmekte ve Osmanlı Devleti'nden on aydır bu alacak talep edilmektedir. Elçi, Tunus'a müdahalenin *sû-i zan* oluşturacağına dair sözlerinin tâbi olduğu devlete olan muhabbeti kadar Osmanlı Devleti'ne karşı da *gayret-güzâr olan bir elçinin ifadesi gibi* olduğunu belirtmektedir. Osmanlı Devleti'nin gerek Tunus'a gerek Trablusgarp'a dilediğini yapma hakkı hem devleti hem de kendisi tarafından ikrar ve itiraf edilmiştir. Osmanlı Devleti bu iki memleketin hâkimidir. Devlet Trablusgarp'a Seyyid Ali Paşa'yı vali tayin etmişken daha sonra onu azledip yerine başkasını atamıştır. Padişahın buralara istediği gibi tasarruf hakkına sahip olması dolayısıyla buna bir şey denilmemiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin maslahati eski ve sadık bir dostu olan Fransa Devleti'nde su-i zan oluşturmamaktır.

Talimatnamede bahsedildiğine göre, Fransa artık Cezayir'de tasarrufu nedeniyle Trablus ve Tunus'ta kendi hakkında kötü niyetli dayılar bulunmasından muzdarip olacaktır. Osmanlı Devleti ne Trablusgarp'a ne de Tunus'a müdahale etmek iradesinde olmadığını söylemişken Trablusgarp valisini azletmiştir. Kaptan paşa, o kadar *emr ü nizâma itâatsizdir ki* Necib Paşa'nın Trablusgarp'ta yaptığını Tunus'ta yapmayacağına dair teminat verilememektedir. Devlet, Fransa elçisini Tunus hakkında bir iradesi olmadığına dair temin etmiş olsa da kaptan paşanın *hilâf-ı irâde-i aliyyesi* olarak Tunus'ta ispat-ı vücut ettiği görülmektedir. Fransa

28 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı hükümetinin Tahir Paşa kumandasında asker ve donanma göndermekteki amacının Tunus'u işgal olduğunu ifade etmekte ve bu planı haber alan Fransa'nın gönderdiği donanma ile bunu engellediğini ve Osmanlı hükümetinin de teşebbüsünden vazgeçtiğini yazmaktadır. Uzunçarşılı, a.g.m., s. 554-555. Bununla birlikte yazar bu satırlar için bir kaynak göstermemiştir ve bunun teyidi mümkün olmamıştır. Yukarıda verilen belgenin Osmanlı devlet adamların Tunus'un idaresini merkeze bağlama konusunda açık bir plan içinde olmadıklarını yeterince gösterdiği kanaatindeyiz.

Devleti bu durumun oluşturduğu şüpheler nedeniyle Tunus'a donanma göndermeğe muhtaç olmuştur. Donanma Osmanlı Devleti'nin elçiyi işgal etmemiş olduğunu anlayınca geri dönmüştür. Elçi sözlerini toparlamak için sultanın Tunus ve Trablus hükümetlerinin sahibi olduğunu Fransa Devleti'nin tanıdığını vurgulamıştır. Ancak Fransa kötü niyetli bir dayının komşuluğundan su-i zanna düşecektir. Son olarak Fransa elçisi Cezayir konusuna değinmiştir. Bu konuda hiçbir zaman bir lisan değişikliği yapmadığını belirterek *vekâyi-i rüzgârın kazâ-i mukadderi Cezâyir'i Fransa'ya verdi* demekte ve Fransa'nın bölgedeki hâkimiyetinin kesinliğini vurgulamaktadır. Fransa, Cezayir'i zapt etme durumunda kalmamak için Osmanlı Devleti'nin rızasını talep etmiştir. Ancak beklediği rıza gösterilmeyince Cezayir'i zapt etmeğe mecbur kalmıştır. Kostantîne, Cezayir toprağının bir parçası olduğu halde buranın emiri Fransa ile savaşa tutuşmuştur. Cezayir'den ayrılmayacak bu bölgenin dayısına Osmanlı Devleti'nin müdahalesi bir düşmanlık demek olacaktır. Elçi, bu konularda Osmanlı Devleti'nin işgal etmemek için hep aynı şekilde bir dil kullandığını da belirtmektedir²⁹.

Trablusgarp'ta yerel güçlerin kontrol altına alınmaya çalışıldığı 1836 yazında Osmanlı devlet merkezi Tunus'ta bir sorun çıkmaması gayreti içindedir. 20 Ağustos 1836 tarihli yazı ile Kaptan-ı Derya Tahir Paşa'nın Tunus'a gitmemesi, donanmanın İstanbul'a dönmesi ve onun da Trablusgarp'ta kışlaması kararı alınmıştır. Her ne kadar Fransa gemilerinin Tunus limanından çıktıklarına dair haberler alınmış olsa da donanmanın hareketlerini kollamaya devam ettikleri de gelen bilgiler arasındadır. Devlet merkezinde bu geri adımın getirdiği rahatsızlık geleceğe dair belirsiz ümitler eşliğinde hafifletilmektedir. Kaptan paşaya Fransız donanması ile karşı karşıya gelmemesi için gerekli ihtarlar yapılmışsa da *inşallâhu teâlâ sâye-i şevket-vâye-i hazret-i şehinşâhîde Trablus Eyâleti'nin istihsâl-i nizâmât-ı kâmilelerinden sonra vaktiyle ve sırasıyla Tunus cânibinin dahî icâbına bakılacağı* açıktır³⁰. İstanbul'da Trablusgarp'taki gibi Tunus'un da merkeze bağlanacağına dair açık planlar olmasa da bu tür temenni ifadeleri resmi yazışmalarda yerini almaktadır.

Cezayirli Hamdan Hoca, “bende-i muhlis Hamdan” imzasıyla Osmanlı devlet merkezine hitaben kaleme aldığı bir yazısında, daha önce olduğu gibi Tunus valisini yine ağır ithamlar altında bırakmaktadır. Fransızların o sene Kostantîne üzerine harekât düzenlemeleri, *ehl-i şekâ ve şikâk* Tunus valisi ile olan iş birliklerinden kaynaklanmıştır.

Hamdan Hoca'nın tarih kitaplarının gösterdiğini söylediği ve yine tarihin bir cilvesi olarak yıllar sonra doğrulanacak öngörülerini alıntılanmaya değerdir:

Bir devletin sâyesinde vezârete ve paşalığa nâil olub kendü devletine hiyânet olarak âhar devlete yâr yâhûd intisâb edenlerin helâk ve tedmürleri intisâb olduğu devletten olduğu ve olacağı tevârih kitâblarında meşhûr-ı mücerreb iken Tûnus vâlisinin müsâadesiyle

29 BOA, HAT, 675/32986-A, t.y.

30 BOA, İ.DUİT, 140/5, 7 Cemâziye'l-evvel 1252 (20 Ağustos 1836).

*Fransızlar Kosantına eyâletini kendülerine bend ittikleri akabince bir bahâne ile Tûnus'a istilâ eylemeleri ayândır.*³¹

Tunus valisinin Kostantîne konusunda Fransızlara yeterli direnci göstermediği için sıranın Tunus'a geleceğini düşünen Hamdan Hoca'ya göre; Fransızların Tunus'u işgal etmeleri durumunda kendileri ile Mısır'ın arasında kalacak olan Trablusgarp bu iki düşmandan birinin eline geçecek ya da bunların yaratacağı kargaşaya maruz kalacaktır. Fransızlar Mısır valisiyle olan gizli anlaşmalarına sadık kalırlarsa Mısır valisinin vefatından sonra doğacak kargaşa sırasında Mısır'ı istila etmeleri de *Mısır'ın lezzetini unutamadıklarını* gösterecektir. Bu karışıklıklar çıkmadan gerekli tedbirler alınmalıdır³².

Tahir Paşa'nın bu dönemde büyük bir askeri kuvvetle Akdeniz'e açılması, her ne kadar Osmanlı Devleti'nin Tunus'a müdahale için açık bir planı olmasa da Kuzey Afrika'daki dengeleri sarsma ihtimali olan bir hamle şeklinde algılanmıştır. Özellikle bu sırada hala Cezayir'deki işgalini sağlamlaştırmakla meşgul olan Fransa, diplomatik tehditlerinin yanında doğrudan bölgeye donanma göndererek karşıt tutumunu ortaya koymuştur. 10 Temmuz 1836'da Amiral Hugon³³ komutasında yola çıkan Fransız gemileri önce Tunus'a, oradan Trablusgarp'a uğramıştır. Trablusgarp'ta Tahir Paşa ile görüşen amiral ancak Osmanlı kuvvetlerinin bölgede dengeleri değiştirecek bir harekâta girişmeyeceğine dair tam bir teminat aldıktan sonra Trablusgarp'tan ayrılmıştır³⁴.

Fransız Donanmasının Osmanlı Donanmasını Takibi

Bir yıl sonra 1837 yazında Osmanlı donanmasının Akdeniz'e açılması söz konusu olduğunda benzeri hadiseler tekrarlanmıştır. Donanmanın ya da kaptan-ı deryanın Tunus'a gitmesinde mahzurlar gören İngiliz elçisi sadrazama gizli olarak bildirilmek üzere bir mektup göndermiştir. Elçi mektubunda kaptan paşanın donanmayla ya da bir firkateyn ile bizzat Tunus'a gitmesinin Fransa'nın bazı suizanlarda ve yorumlarda bulunmasına sebep olacağını söylemektedir. Osmanlı Devleti'nin Cezayir-i Garp konusundaki politikası ve amacı er ya da geç Fransa'nın buradan bazı şartlarla çıkarılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle *sehlü t-taharrük ve t-televvün* olan Fransız milletini suizanna düşürmek yerine donanmanın seferinin maksadının Trablus'a münhasır olduğunu ilan için, donanmadan bir firkateyn ayrılarak ayrı bir memur ile Tunus'a gönderilmesi uygun olacaktır. Bu memura hal hatır sorma amaçlı bir mektup ve Tunus valisinin temin edilmesi için gerekli talimatlar verilmelidir. Bu memur

31 BOA, İ.DUİT, 140/24, t.y.

32 BOA, İ.DUİT, 140/24, t.y.

33 Gaud-Amable Hugon, amirallikten sonra Fransa'nın ikinci imparatorluk döneminde senatörlük yapmış olan bir devlet adamıdır. Ayrıca Navarin Baskını'na katılmış, *L'Armide* aldı firkateynin kaptanı olarak bir 'düşman' firkateynini topa tutup batırmıştır. Hugon ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.senat.fr/senateur-2nd-empire/hugon_gaud_amable0146e2.html (19.01.2020 tarihinde erişildi).

34 Ettore Rossi, *Libyâ, Munzu'l-Fethi'l-Arabî Hattâ Sene 1911*, Arapçaya çev. Halife Muhamed el-Tuleysi, Dâru'l-Arabiyye Li'l-Kitâb, 1991, s. 424-425.

Tunus valisi ile görüşmesinden sonra Trablus'a dönecek ve burada kaptan-ı derya ile görüşüp onun bizzat bölgeye gidip gitmemesi ile ilgili karar getirdiği malumata göre alınacaktır. Elçi bu şekildeki hareketin en uygun ve kendisinin de Tunus'taki konsolosuna valinin temini için mektup yazıp bunu gidecek memura vermeye hazır olduğunu bildirmiştir³⁵.

İngiliz elçisinin tavsiyeleri dikkate alınmıştır. Temmuz 1837'de Osmanlı Hariciye Nezareti'nden Fransa Elçiliği'ne gizli olarak yazılan yazıda donanmanın bu görevi ile ilgili bilgi verilmektedir. Kaptan paşa donanma ile birlikte Akdeniz'e açılacak, buradaki adaların çeşitli idari işlerini düzenledikten sonra Trablusgarp'a ulaşacaktır. Trablusgarp'ın *mesâlih-i hâliyesini* gördükten sonra da hava şartları uygun olursa Tunus'a geçecektir. Bundan amaç Tunus Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya önceki kaptan-ı deryanın (Tahir Paşa'nın) kendi inisiyatifi ile sarf ettiği bazı sözler dolayısıyla paşanın kapılmış olduğu vesvese ve korkunun giderilmesi ve kendisine gerekli teminatın verilmesidir. Bu durum Fransa ve İngiltere devletlerinin *mücerred ma'lûmları olmak üzere* hem İngiltere elçisine hem de Fransa maslahatgüzarına bildirilmektedir³⁶. Donanmanın görevine dair 'sadece bilgi amaçlı' olduğuna vurgu yapılan bu bildirim ile oluşan gerilim dindirilmeye çalışılmışsa da faydalı olmayacaktır.

İleriki yıllarda Osmanlı donanmasını kaçırap Mısır'a teslim ettiği için "firârî" lakabıyla anılacak olan ve o sırada yukarıda bahsedilen görevin başında bulunan Kaptan-ı Derya Ahmed Fevzi Paşa'nın³⁷ Ağustos 1837'de yazdığı raporu, yolculuğa dair önemli ayrıntılar sunmakta ve İngiliz elçisinin tavsiyelerinin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Çanakkale Boğazı'ndan geçen paşa buradaki kalenin istihkâmlarını kontrol etmiş ve bunların durumundan memnun olmuştur. Buradan hareket edip Midilli Adası'na varmıştır. Raporundan bir gün sonra buradan ayrılıp ileriye doğru hareket edecektir. Bu sırada donanmanın Tunus görevi ile ilgili yeni bir karar alınmıştır. Öncelikle Ahmed Fevzi Paşa, yanındaki adamlardan uygun olan birini bir gemi ile Tunus'a gönderip durumu kontrol edecektir. Sonra da *icâb-ı vakte göre hareket* olunacaktır. Yoldayken Tunus'a adam gönderme kararı Trablus'a ulaşıp sonra birinin gönderilmesinin vakit kaybına sebep olacağı düşüncesiyle alınmıştır. Bu görev için Tefvîk Bey seçilmiş ve *Mir'ât-ı Zafer* adlı firkateyn ile yola çıkarılması uygun görülmüştür³⁸.

Osmanlı donanmasının Garp Ocakları tarafına doğru çıktığı bu yolculuk konusunda Fransa temin edilmeye çalışılmış olsa da yola çıkan gemiler Fransız donanmasının yakın takibatına uğramaktan kurtulamamıştır. Kaptan-ı Derya Ahmed Fevzi Paşa'nın raporu donanma İstanbul'dan çıkarken Trablusgarp'a ve oradan da valiye çeşitli teminatlar verilmek üzere Tunus'a gideceği konusunda İngiltere ve Fransa elçiliklerine Bâbiâlî'den yazılan yukarıdaki

35 BOA, HAT, 1176/46442-T, t.y.

36 BOA, HR.SYS, 2920/35, 15 Rabîu'l-âhîr 1253 (18 Temmuz 1837).

37 Ahmed Fevzi Paşa'ya ve hadisenin ayrıntılarına dair bkz. Ahmet Dönmez, "Babiâli'de Hizip Çatışmaları: Ahmed Fevzi Paşa'nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslimi Olayı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 40 (2016), s. 43-57.

38 BOA, HAT, 453/22415-A, Lef 2, Gurre-i Cemâziye'l-evvel 1253 (Ağustos 1837).

yazıya işaret etmektedir. Rapora göre; donanma İstanbul'dan çıktıktan sonra Tunus'tan alınan bazı haberler nedeniyle Ahmed Fevzi Paşa buraya uğramaktan vazgeçmiştir. Tunus'a doğru hareket ettiği takdirde Tulon'dan bir Fransız donanmasının oraya gönderileceğini öğrenmiştir. Donanma bu seferinde Çeşme Limanı'ndan hareket edip 60 mil (96,5 km) kadar yol aldıktan sonra şiddetli rüzgâr nedeniyle tekrar buraya dönmek zorunda kalmıştır. Bu sırada Sakız ile Çeşme Limanı arasında Fransa'ya ait üç adet kapak ve bir adet üç ambarlı türündeki geminin yelken açmış halde olduğunu görmüştür. Osmanlı donanmasının limana demirlemesiyle bu gemiler de limana yanaşmıştır. İki donanma arasında gerekli selamlamalar yapıldıktan sonra Ahmed Paşa ile Fransız gemilerinin kumandanı Kontramiral Gallois arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. İki donanmanın güzergâhları ve görevleri ile ilgili sohbet esnasında Ahmed Paşa, Trablusgarp'taki askerlerin bir senelik maaşlarını ve diğer levazimatını götürdüklerini, donanma komutanlığının görevleri arasında batı bölgelerine nezaretin de bulunması dolayısıyla Tunus'a uğramak gerekmişse de deniz mevsimi geçtiği için buraya uğramak yerine gerekli işlemlerin yazışma ile halledildiğini söylemiştir. Trablusgarp'tan Arnavutluk tarafına giderken de Malta'ya uğrayıp su aldıklarını, daha sonra Arnavutluk'u ziyaret ederek İstanbul'a dönüş yolunda olduklarını bildirmiştir. Bu sırada Bozcaada'ya yaklaştıklarında hava muhalefeti ile karşılaşmış ve Çeşme Limanı'na sığınmışlardır. Kontramiral, Fevzi Paşa'ya havaların düzelmesi ile birlikte Bozcaada'ya kadar donanmaya eşlik edeceklerini söylemiştir.

Ahmed Fevzi Paşa, üç adet kapat, bir adet brik ve bir adet vapurdan oluşan Fransız gemilerinin Tunus Limanı'nda da görüldüğüne nazaran bunların Osmanlı donanmasını takip için toptan hareket ettiklerini anlamıştır. Donanmaya böyle İstanbul'a yakın bir yerde ve gücü kuvveti yerinde iken tesadüf etmeleri paşaya göre Allah'ın bir lütfudur. Fevzi Paşa, Fransızların *havâli-i garbiye hakkında olan tehâlüklere* yani Garp Ocakları'nın olduğu bölge hakkında sahip oldukları ihtirasın ve heyecanın sebepleri ile diğer bazı konuları İstanbul'a ulaştığında ayrıntı olarak bildireceğini ifade ederek raporunu sonlandırmaktadır³⁹.

Fransa donanmasının bu şekilde Osmanlı donanmasını takibe alması iki devlet arasında nahoş bir durum yaratmıştır. Osmanlı Devleti'nin Paris Maslahatgüzarı Talat Efendi'nin Fransa kralı ile olan görüşmesinde konu gündeme gelmiştir. Talat Efendi, yeni yılın girişi dolayısıyla kutlama için resmi ve gayri resmî olarak Fransa kralı ile birkaç defa buluşmuştur. Sultandan çeşitli övgülerle söz ettikten sonra kral *politikaya dair ba'zı söz açarak* kendisinin *sultân-ı azimü's-şân hazretlerinin hayırhâh ve dost-ı muhlisi* olduğunu ifade etmiş ve sultanın bu sıralar kendisine *soğucak* bakmasının, ya İstanbul'daki tercümanların niyetini doğru şekilde aktaramamasından ya da düşmanların hile ve nifaklarından kaynaklandığını söylemiştir.

39 BOA, C.HR, 46/2259, 23 Receb 1253 (23 Ekim 1837).

Bu diplomatik sözlerden sonra kral, aradaki soğukluğun son zamanlarda Kostantîne üzerine gerçekleştirdikleri askeri harekâttan ve Osmanlı donanmasının Tunus Limanı'na girişinin engellenmesinden de kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Bu hareketlerinin de sultana karşı olan *hayırhâhlığın* icabı olduğunu söyleyen kral bunları açıklamaya geçmiştir. Kostantîne meselesinde Hacı Ahmed Bey'in Fransa'ya karşı gösterdiği düşmanlığı Fransız milleti gördükçe bunun Osmanlı sultanı tarafından icra edildiği zannına kapılıp Osmanlı aleyhine dedikodular çıkacaktır. Hacı Ahmed Bey'in, *Devlet-i Aliyye'den tevcîz olunur* türden olmayan ve Fransa Devleti'nin de hazmedemeyeceği hareketlerinin ortadan kaldırılması için *harekât-ı cebriye* kullanılmasına kendisi izin vermiştir. Osmanlı donanmasının Tunus'a girmesi gerekse de Tunus beylerbeyi öteden beri Osmanlı Devleti'ne dair çeşitli vehimler içinde olduğundan bu durum orada bir uygunsuzluğa sebep olacaktır. Ayrıca Ahmed Bey de donanmayı kendisine bir destek olarak görüp idaresi altındaki bedevi kabileleri tekrar Fransa aleyhine ayaklandıracaktır. Bu durum Fransız milletine dokunup ileride önü alınması mümkün olmayacak büyük bir soğukluk doğurabilecektir. Kral, bu nedenlerle iki devlet arasında *bir acâyiplik olmaması ümniyesiyle donanmâ-yı humâyûnun şimdilik Tunus Limânı'ndan men'i sûretini nâzikâne anlatmak üzere* oradaki amirale emir vermiştir. Kral bu noktada suçu yine tercümanlara atarak kendi kastının kaptan paşaya gereği gibi aktarılamamasının içinde bir ukde olarak kaldığını söylemiş ve bu nedenle de bu sözlerinin özel olarak sultana ulaştırılmasını istemiştir.

Meselenin ayrıntılarına vakıf olmaması nedeniyle konuyu derinleştirmede söyleyen Talat Efendi, krala verdiği cevapta devletinin asıl amacının Cezayir meselesinin dostane bir çözüme kavuşturulmasından ibaret olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca devletinin bir politika değişikliğine gidip Fransa'ya soğuk bakması gibi bir durumu aklının almayacağını, böyle bir soğukluğun olsa olsa *icrâ olunmakta olan ba'zı şeylerin güce gelmesinden* kaynaklanabileceğini söylemiştir.

Kralla sohbet bittikten sonra tercüman, Talat Efendi'ye Tunus Limanı'nda bulunan Fransız amiralinin Osmanlı donanmasına yaptığı muamelenin devleti tarafından yapılan *tenbihâtta ılerüce olmasıyla* Fransa'da da kınandığını ve kendisine Paris'e dönüş emri verildiğini bildirmiştir. Talat Efendi, kralla olan görüşmesini bu şekilde aktardıktan sonra, bundan sonra bu konu açılırsa ne şekilde cevap vereceği ve nasıl bir dil kullanması gerekeceği ile ilgili merkezden bilgi talep ederek yazısına son vermektedir⁴⁰.

Tahir Paşa'nın görevinde olduğu gibi Ahmed Fevzi Paşa'nın donanmayla Akdeniz'e açıldığı 1837 yazında da Osmanlı donanmasının hareketleri hem diplomatik teşebbüslerle hem de fiili engellemelerle sınırlanmıştır. Donanmanın takip edildiğini gören kaptan-ı derya, Fransa ile bir krize sebep olmamak için Tunus sularına bizzat gitmekten vazgeçmiştir. Paris'te

40 BOA, HAT, 827/37465-B, 19 Şevval 1253 (16 Ocak 1838).

cereyan eden tartışmalar, Tunus'a gönderilen Tevfik Bey'in de eyalete ayak basmasının Fransız donanması tarafından engellendiğine işaret etmektedir.

Osmanlı donanmasının Akdeniz'e açılması planının oluşturduğu kaygılardan biri yine Fransa elçiliği tercümanı Layer'e verilen tarihsiz bir talimatnamede görülmektedir. Elçi bu yazısında tercümandan Reşid Paşa'ya giderek kendisine verilen talimatı sunmasını istemiştir. Burada sultanın kendi arzu ve iradesine göre hareket etme hakkının tanındığı ancak Fransa Devleti'ni korkutan bazı durumlar olduğu bildirilmiştir. Bu durumlara dair ifadelerde *vakt ve hâl muhâtaralı olup* Mısır donanmasının denizde olmasının beklendiği yer almıştır. Ayrıca Fransa ve İngiltere donanmaları da denizde seyrüsefer halinde olduğu için *istemeksizin tesâdüf olunabileceğinden bu vecihle rast gelmekten ise herkes yerli yerinde durmak daha eyü* olacaktır. Bu nedenle donanmanın limanda kalması *muktezâ-yı akl ve hikmettir*. Eğer mutlaka çıkması gerekiyorsa da yabancı temsilcilere ve özellikle de Fransa elçiliğine donanmanın memuriyetinin ne olduğu bildirilmeli ve ayrıca Berr-i Şâm ve Tunus sahillerine gitmeyeceğine dair resmi teminatı içeren bir yazı sunulmalıdır⁴¹.

Osman Bey'in Tunus Görevi

Tunus Valisi Mustafa Paşa'nın 11 Ekim 1837'deki ölümü ile yerine oğlu Ahmed Bey geçmiştir. Osmanlı Devleti, ondan bağlılık alameti olarak yıllık bir vergi ödemesini istemiş Ahmed Bey ise çeşitli mazeretlerle bu vergiden affını talep etmiştir⁴². Ahmed Bey'in valiliğinin özellikle ilk on yılı Osmanlı merkezi ile ilişkilerinin iyi gitmediği bir dönem olmuştur. 1835'te Trablusgarp'a gerçekleştirilen müdahalenin hatırasının tazeliği onu Afrika'da Osmanlı nüfuzunu kırmaya çalışan Fransa ile yakın durmaya sevk etmiştir⁴³.

Ahmed Bey'in, Osmanlı Devleti'ne karşı sahip olduğu kaygılar yabancı kaynaklara da yansımıştır. Bölgedeki İngiliz Konsolosu William Ancram'a⁴⁴ Hariciye Nazırı Palmerston tarafından yazılan 20 Ocak 1838 tarihli yazıda beyin sultanla olan ilişkilerine dair kaygı içinde olduğunun anlaşıldığı belirtilmektedir. Ancram'a verilen talimat, Fransa ile olan yakınlığından hoşnut olunmayan beyi teskin etmesidir. Bey, İstanbul'da dönen dedikodulara kulak asmamalı, İngiltere'nin desteğine güvenmelidir. Bâbîâlî ile o sırada var olan ilişkilerini devam ettirdiği sürece İngiltere hükümeti, İstanbul'daki görevlilerini onun lehine hizmete koşturmadan geri durmayacaktır. Ayrıca Fransızlardan gelebilecek tehlikelere karşı Paris'te

41 BOA, HAT, 380/20556-B, t.y.

42 Atilla Çetin, "Hüseyniler", *DİA*, XIX, s. 26-28.

43 Mehmet Maksudoğlu, "Ahmed Bey", *DİA*, II, s. 48-49.

44 Aslen Tunus'ta viskonsül olan William Ancram, 1837-1839 arasında Başkonsolos Sir Thomas Reade'in yokluğunda Tunus'ta vekâleten başkonsolosluk yapmıştır. Bkz. David Wilson, *List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former territories, from the sixteenth century to about 1860*, s. 51, [http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey\(1581-1860\)-D_Wilson.pdf](http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey(1581-1860)-D_Wilson.pdf), (19.01.2021 tarihinde erişildi).

de gerekli adımları atacaktır⁴⁵. Ancram'a verilen talimat, İngiltere'nin bu dönemdeki politikasının Tunus beyini Osmanlı Devleti ile olan bağlarını muhafazaya ve Fransa'ya karşı da uyanık olmaya teşvik etmek olduğunun açık bir göstergesidir.

Mustafa Paşa'nın ölümü ile vali değişimi Osmanlı devlet merkezine uzun süredir Tunus'a yapmak istediği üst düzey ziyaret için gereken fırsatı sağlamıştır. Bu ziyaretin raporunu içeren belge Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi kataloğuna her ne kadar Kaptan-ı Derya Tahir Paşa'nın bir görevi şeklinde girilmiş olsa da metnin içeriğinde bir isim ya da mühür bulunmamaktadır. İngiliz konsolosu W. Ancram'ın ziyaretten bahseden raporu ise bu ziyaretin Amiral Osman Bey tarafından gerçekleştirildiğini kesinleştirmektedir⁴⁶. Konsolosun bahsettiği Osman Bey, o sırada riyâle-i hümayun makamında bulunan ve daha sonra Topal Osman Paşa adıyla ünlenecek görevli olmalıdır⁴⁷. Hadiselerin ayrıntıları Osman Bey'in döndüğünde yazdığı rapordan takip edilebilmektedir.

5 Mart 1838'de *Suriye* adlı firkateynle İstanbul'dan ayrılan Osman Bey, ertesi gün Lapseki Limanı'na ulaşmıştır. Burada Trablus tarafına görevlendirilen ve Malta'ya kadar maiyetinde gidecek olan *Fecr-i Sefid* adlı briki beklemiştir. Yirmi sekiz gün beklediği anlaşılan Osman Bey, bahsedilen brikin gelişyle hareket etmiş ve on beş gün sonra Malta Adası'na ulaşmıştır. Malta'da yirmi üç gün karantinada kaldıktan sonra İngiltere Devleti memurları tarafından karşılanmış ve amiral ile görüşmek üzere adaya çıkmıştır. Adada beş gün kalan Osman Bey, tersaneyi, kaleleri, asker kışlalarını ve hastaneleri gezip görmüştür. Buradan hareket ettikten iki gün sonra görev yeri olan Tunus'a ulaşmıştır. Ertesi gün Tunus'a girmiş ve üçüncü gün de Tunus paşalarının ikametgâhı olan ve Tunus'a yarım saat uzaklıkta bulunan Bardo'ya ulaşmıştır. Burada ulema, devlet erkânı ve subayların hazır olduğu bir mecliste vali Ahmed Paşa'ya verilen feriklik rütbesine mahsus nişan ve kılıç kendisine takdim edilmiş ve sultanın gönderdiği emirler ve mektuplar okunmuştur. Mecliste toplananlar da *sem'an ve tâaten merâsim-i mutâvaatı* yani duydukları emirleri kabul edip itaat ettiklerini bildirdikleri törenden sonra dağılmışlardır.

Osman Bey, iki gün sonra tekrar giderek vali ile görüşmüştür. Bu görüşmede vali ile geçen konuşmalarında Osman Bey, ondan beklenen sadakat ve bağlılıkla ilgili vurgular

45 TNA, FO, 102/2, W. Ancram'a, No: 1, 20 Ocak 1838; André Raymond, *British Policy Towards Tunis (1830-1881)*, St. Antony's College, Basılmamış Doktora Tezi, Oxford 1953, s. 73-74.

46 TNA, FO, 102/2, W. Ancram'dan Vikont Palmerston'a, 29 Mayıs 1838. Konsolos, raporunda Osman Bey'in valinin makamına atandığını simgeleyen bir "kaftan"la eyalete ulaştığını bildirmektedir. Ayrıca -Osman Bey'in raporunda bahsedilecek olan- talep edilen verginin Tunus beyinin ödeyebileceğinin üzerinde olduğunu ve onda rahatsızlık oluşturduğunu aktarmaktadır. Ayrıca Mehmet Maksudoğlu, meşhur Tunuslu tarihçi Ahmed ibn Ebi'd-Diyaf'ın *Ithâfu Ehli'z-Zemân Bi-Ahbâri Mulûki Tûnis ve Ahdi'l-Emân* adlı eserine dayanarak bu ziyaretin Riyâle Osman Bey tarafından yapıldığını kaydetmiştir. Maksudoğlu, "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması", s. 154.

47 Daha sonra Osmanlı donanmasının Mısır'a tesliminde aktif rol alacak olan Topal Osman Paşa ile ilgili bkz. Kemal Beydilli, "Topal Osman Paşa", *DİA*, XLI, s. 244-246.

yapmış ve konuyu vefat eden Mustafa Paşa'nın her sene tersane-i amire hazinesine gönderilmesini taahhüt ettiği üç bin kese akçeye getirerek bu parayı alıp dönmek arzusunda olduğunu söylemiştir. Vali, bu meblağı her sene ödemeye *güyâ* gücü olmadığını ve affını rica edeceğini ifade etmiştir. Osman Bey valiye sadece bir yıl ödedikleri bu üç bin kese akçenin babaları ölümlerinin peşine düşmelerinin yakışık almayacağını bildirmiştir. Bu konuyla ilgili sekiz on defa görüşme yapıldığını söyleyen Osman Bey'in aldığı nihai cevap, Tunus'ta muntazam ve gayri muntazam toplam on on beş bin asker bulunduğu ve bölgenin gelirlerinin ancak bu askerlerin masrafına yeterli olduğudur. Bu askerler de Fransa tarafından gelebilecek bir zor kullanılmasına engel olmak için bulundurulmaktadır. Bölge halkı da fakir olduğu için böyle bir vergiyi ödemeye güçleri yoktur. Osman Bey, valiye onları Fransa'nın tasallutundan kurtaracak şeyin ancak Osmanlı Devleti'nin gölgesi olduğunun Cezayir'in istilasıyla anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Osman Bey, her ne kadar ikna etmeye uğraştıysa da karşındakiler *kâbil-i hitâb olur adamlar olmadığından* bir sonuç elde edememiştir. Tek aldığı cevap Maliki müftüsü Seyyid İbrahim er-Riyâhî'nin⁴⁸ bu konudaki af talebini arz etmek için İstanbul'a gönderilmek üzere olduğudur.

Osman Bey'in daha dikkat çekici yorumları bu noktadan sonra başlamaktadır. Müşahede ettiğine göre Tunus'un Osmanlı Devleti'ne gösterdiği *sûretâ* itaat ve iş *maslahata gelince* muvafakat etmemeleri Fransa ile daha önce yaptıkları ittifakın devamından ya da Fransa'yı Osmanlıya, Osmanlıyı da Fransa'ya siper olarak kullanıp kendi zanlarına göre iki tarafın da çıkaracağı sorunlardan uzak kalmaya çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Geçen sene verdikleri ve vermeyi taahhüt ettikleri üç bin kese akçeyi vermemeleri, sadece donanmanın Malta ve Trablusgarp tarafına gitmesinden düştükleri korku, Şakir Bey'i katletmeleri de onların iyi niyetli olmadıklarına dair diğer deliller olarak sıralanmıştır. Ayrıca Osman Bey Tunus'ta iken Kostantine eski beyi Hacı Ahmed Bey ona bir mektup yollamıştır. Mektupta asker gönderilip kendisine yardım edilmesi mümkün olmazsa Osmanlı topraklarına alınmasını istemiştir. Osman Bey ona, Tunus ya da Trablus taraflarına ulaştığında durumu devlet merkezine haber vermesi ve gerekenin ona bildirileceğini söyleyen bir cevap yazmıştır. Osman Bey, bu şekilde yirmi yedi gün Tunus'ta kalmış ve yirmi günlük bir dönüş yolculuğu ile İstanbul'a ulaşmıştır⁴⁹.

48 Tunus'ta o dönemde Maliki baş müftüsü olan İbrahim er-Riyâhî, bölgenin saygı gören tasavvuf erbabındandır ve zaviyesi halen faaliyettedir. İstanbul'a yaptığı ziyaretinde II. Mahmud'un ve Mustafa Reşid Paşa'nın teveccühünü kazanmış olan bu zatın hayatı için bkz. Najat Mrını - İsmail Durmuş, "Riyâhî", *DİA*, XXXV, s. 140-141. Özgün bir mimari karaktere sahip zaviyesi ile ilgili yapılan bir araştırma için bkz. May Skander, *Tunus'ta Bir Osmanlı Yapısı: Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi*, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

49 BOA, HAT, 1252/48402-C, t.y. Osman Bey'in ziyareti Ahmed ibn Ebi'd-Diyâf'ın satırlarına da yansımıştır. Onun ifadelerinde dikkat çekici olan beyin istenen vergiyi bedevilerin cizye gibi gördüğünü söylemesi ve İstanbul'a ilk defa Arapça olarak gönderdiği özür mektubunu mühürlemekten kaçınmasıdır. Maksudoğlu, "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması", s. 154-155.

Osman Bey'in bölgeye gelişine daha önce olduğu gibi Fransa yine bigâne kalmamıştır. O eyalete gelir gelmez arkasından Fransız Amiral Lalande, kendisine eşlik eden bir savaş gemisi ile birlikte bölgeye ulaşmıştır. Amiralın görevi, 'geçen seneki gibi Türk filosunun silahlanma dönemi süresince Tunus önlerinde nöbet beklemektir'⁵⁰. Bölgede Fransızların hareketlerini yakından takip eden İngiliz konsolos, 22 Haziran 1838'de durumu üstlerine rapor etmiştir. Amiral Lalande'nin amacının ne olduğu tam olarak bilinmese de Türk firkateynini izlemek olduğu söylenmektedir. Konsolos, beyin içinde bulunduğu belirsizlik ve korku halindeki politikasına dair izlenimini aktarmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Onun anlayışına göre bey, özellikle yıllık vergi ödemeyi reddetmesinin sonuçlarından korkusuyla Fransız himayesini ve filolarının bölgede bulunuşunu suskunlukla hoş görmektedir. Ayrıca her ne kadar beyi uğrayacağı haksız bir saldırıda destekleneceği ile ilgili temin etmeye çalışmışsa da o, İngiltere hükümetinin desteğini kabul ettiğini hiçbir zaman açık yürekli ve net bir şekilde ifade etmemiş, hep yarı güvenli halde kalmıştır.

Bir bakıma kendi başarısızlığını da ifadeye dökmüş olan konsolos bu dikkatli satırlarına bunların sadece kendi izlenimleri olduğunu ve yanlış olabileceklerini de ekleme ihtiyacı duymuştur⁵¹.

Osmanlı donanmasının Akdeniz'e açılması ile oluşan kaygıların ve engellemelerin yanında Trablusgarp'ta meydana gelen askeri hareketlilikler de benzeri hadiselerle sebep olacaktır.

Askeri Hareketlilikler ve Tunus'a Sefer Düzenleneceği Korkusu

Osmanlı merkezi hükümeti Tunus Valisi Ahmed Paşa'dan beklediği bağlılık işaretlerini göremese de onu kendine yakın tutma çabalarını sürdürmüştür. Bu amaçla 9 Ağustos 1840'ta paşaya müşir ve vezirlik rütbesi verilmiştir. Hüseyin Hanedanı içinde bu şekilde bir rütbe alan ilk kişi Ahmed Paşa olmuştur⁵². Bununla birlikte 1841 sonlarında merkezden Tunus'a bir müdahalede bulunulacağına dair kaygıların yeniden canlandığı görülmektedir. Trablusgarp'taki Amerikan Konsolosu Daniel Smith McCauley, 1 Ekim 1841 tarihiyle yazdığı raporunda Bâbiâlf'nin Trablusgarp üzerinden Tunus'a saldırmak için bölgeye büyük

50 Amiral Julien Pierre Anne Lalande, 7 Temmuz 1837'de Fransa'nın 'Afrika Filosu'nun komutanı olmuştur. *Iéna* adlı doksan topu olan bir amiral gemisi ile hareket eden Lalande bu görevi için 1838 Mayıs'ında Tulon'dan Tunus'a hareket etmiştir. Buradan ayrılıp Ağustos'ta Amiral Gallois'nın 'Levant Filosu'na katılmıştır. Bkz. *L'escadre de l'amiral Lalande:1839-1840 / Travail de Monsieur le Lieutenant de vaisseau Landriau*, Ecole de Guerre Navale 1922, s. 27-30, (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k97604224/f8.item.texteImage#>, 19.01.2021 tarihinde erişildi). Lalande'nin bulunduğu hizmetleri ve kişisel bilgilerini gösteren dosya için bkz. http://www2.culture.gouv.fr/LH/LH094/PG/FRDAFAN83_OL1448069V001.htm, (20.01.2021 tarihinde erişildi).

51 TNA, FO, 102/2, W. Ancram'dan Vikont Palmerston'a, 22 Haziran 1838.

52 Uzunçarşılı, a.g.m., s. 555. Paşaya verilen bu unvana işaret eden başka çalışmalar tarihi 9 Haziran 1840 olarak göstermiştir. Erol Karıcı, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fransa'nın Tunus'u İşgali*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 16.

miktarda asker göndermek niyetinde olduğuna dair haberler alındığını ve bunun eyalette hareketlilik oluşturduğunu bildirmektedir. Fransız amiralinin gönderdiği bir brik limanda beklemektedir. İki üç büyük gemi de batı tarafında açık denizde dolaşmaktadır. Brikin gelişinden birkaç gün sonra bir Fransız vapuru da bölgeye ulaşmıştır. Bu vapurla gelen bir bey, Fransız konsolosu tarafından seyyah olarak tanıtılmıştır. Ancak seyahatinin hızına, yani Paris'ten dokuz günde gelişine bakıldığında, muhtemelen Doğu Akdeniz'den bir Osmanlı kuvvetinin ulaşması durumunda eyleme geçirilecek, siyasi bir misyonu olduğu şüpheye yer bırakmamaktadır. Bundan birkaç gün sonra bir İngiliz briki de bölgeye ulaşmış ve bunun limanda duracağı söylenmiştir⁵³.

Fransa'nın kaygılarının ciddiyeti, Fransız Hariciye Nazırı Guizot'nun Osmanlı Devleti'nin Paris Elçisi Mustafa Reşid Paşa'yı konuyla ilgili görüşmeye çağırmasından ve bizzat Fransız kralının meseleyi paşaya açmasından anlaşılmaktadır. Reşid Paşa, 30 Kasım 1841'de bir mektup sunmak üzere kral ile resmi bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmeden sonra kral, paşayı ve hariciye nazırını bir köşeye çekmiş, söyleyeceği sözleri kayıt altına alması için tercümanını da oraya çağırılmış ve Tunus konusu ile ilgili uzun bir bahse girişmiştir. Kralın Tunus üzerine hareket edilmek üzere İstanbul'da deniz seferi hazırlıkları yapıldığı kanaati taşıdığı anlaşılmıştır. Ayrıca Tunus valisinin bazı şahsi işlerini görmek üzere Fransa'da bulunduğu söylenen Mösyo Raffo adlı *bir frenk*, bu resmi görüşmeden bir gün önce elçiliğe gelerek girişildiği rivayet edilen askeri hazırlıklardan dolayı telaş içinde olduğunu göstermiştir. Reşid Paşa, İstanbul'daki böyle bir hazırlığa dair hiçbir bilgisi olmadığı için krala, ne Osmanlı'nın iddialarını savunmak ne de böyle bir hazırlığa dair şüpheleri gidermek üzere bir şey söylememiş, bahsettiği konuları devletine aktaracağını bildirmekle yetinmiştir.

3 Aralık 1841 Cuma gecesi kral, Reşid Paşa'yı ve elçilik heyetini yemeğe davet etmiş ve yemekten sonra paşayı yanına çağırarak yine Tunus konusunu açmıştır. Kral, Osmanlı Devleti'nin *en ziyâde muhibb-i hâlisi olan Fransa* ile aralarında bir uygunsuzluk çıkarmak için Tunus meselesinde onu *gâliba teşvik ve teşcî' ediyorlar* demiştir. Ancak Osmanlı Devleti kendi hakiki menfaatini bilip böyle *fesâdâna* itibar etmemelidir. Kral, Reşid Paşa'dan meseleyi bu şekilde İstanbul'a bildirmesini istemiş ve ayrıntıları hariciye nazırı Guizot'nun bildireceğini söyleyerek sözünü bitirmiştir.

Reşid Paşa, kararlaştırılan zamanda hariciye nezaretine giderek nazır ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede, Guizot *biz Devlet-i Aliyye'nin Tunus memleketinde olan hakk-ı hükümetini ibtâl etmek istemeyiz lâkin bir takım erbâb-ı fesâdın ilkâsıyla Devlet-i Aliyye'nin nâ-be-hengâm Tunus tarafıyla uğraşmasını ve oranın usûl-i hâliyesi bozulmasını dahî tecvîz edemeyiz* diyerek Fransa'nın görüşünü ortaya koymuştur. Ayrıca daha önce Trablusgarp'ta

53 Despatches from United States Consuls in Tripoli, 1796-1885, Roll 7, Volume 6, (January 9, 1834- October 3, 1848); The National Archives, National Archives and Records Service, General Services Administration; Washington 1955, Despatch No:53, D. Smith McCauley'den Daniel Webster'a, 1 Ekim 1841.

yapılan müdahaleye değinerek buranın eski halinden çıkarılmasının birçok masraf, bir sürü sıkıntı ve kargaşa dışında bir fayda getirmediğini söylemiştir. Tunus'la ilgili planların eyleme dökülmesine hiçbir şekilde rıza gösteremeyecekleri için Akdeniz'e gönderilen Amiral Lasos'un emrine dört adet büyük gemi ve bir adet vapur verilmiştir. Amirale gönderilen talimat, Osmanlı donanmasının Çanakale Boğazı'ndan çıkması halinde nereye gideceğini kollaması ve eğer Tunus tarafına yönelirse engellenmesine memur olduğunu yumuşak bir dille söylemesi, eğer bu faydalı olmazsa da cebir kullanarak donanmayı geri göndermesini içermektedir. Bu durum İngiltere ve Nemçe devletlerine de bildirilmiş ve donanmanın engellenmesi konusunda İngiltere'nin de nüfuzunu kullanacağı haberi gelmiştir. Nemçe'nin cevabının da benzer şekilde olması beklenmektedir. Reşid Paşa, devletin böyle bir planına dair hiçbir bilgisi olmadığı için bu havadisın aslının olmaması gerektiğini söylemiştir. Paşaya göre, eğer doğruysa Tunus valisinin bazı yanlış davranışlarından kaynaklanmış olsa gerektir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin istiklalini korumayı taahhüt etmiş devletlere, böylesi muhalifleri desteklemek yaraşmayacaktır. Nazır, daha önceki sözlerini tekrarlamış ve konunun ayrıntılı olarak Bâbiâlf'ye yazılmasını talep etmiştir. Reşid Paşa, bu konuda kendisinin bir bilgisi ve eline geçen bir talimat olmadığı için konuyu uzatmak istememiştir ve devlet merkezine konuyla ilgili talimat beklediğini bildirmiştir.

Reşid Paşa'nın İstanbul'a aktardığı önemli konularından bir diğeri İngiltere ile Fransa'nın ittifak halinde hareket etme kararıdır. Paşanın soruşturmalarına göre İngiltere'nin o sıradaki bakanları Fransa'ya temayül göstermektedir, Fransız bakanlar da aynı şekilde bir temayül ve dostluk içindedir. İki devlet arasındaki eski ittifak yeniden kurulacak gibi görünmektedir. İngiltere'nin yeni İstanbul Elçisi Stratford Canning ve Fransa Muvakkat Elçisi Mösyö Bourqueney'e devletlerinin verdiği talimatın Osmanlı Devleti ile ilgili konularda birlik içinde hareket etmek yönünde olduğu haber alınmıştır⁵⁴.

Reşid Paşa'nın bahsettiği ittifak eğiliminin bir göstergesi olarak bir ay sonra İngiltere'nin Paris Elçisi Lord Cowley, Fransız Hâriciye Nazırı François Guizot ile bu konu ile ilgili görüşmüş ve bilgi almıştır. Guizot, İstanbul'da on yedi bini aşkın askerin toplandığı ve ciddi bir donanmanın oluşturulduğunu öğrenmiştir. Bu hazırlığın hedefi tam anlaşılamamıştır. Yunanistan olduğu söylene de bu inandırıcı değildir. Lord Cowley, Fransız hükümetinin sultandan Tunus'la ilgili bir garanti istediğinden bahsederken nazır sözünü kesmiş ve garanti değil, Tunus beyi ile Bâbiâlf arasındaki mevcut ilişkinin değiştirilmeyeceğine dair kesin teminat istediklerini söylemiştir. Sultanın Tunus'u, Trablusgarp pašalığının düzeyine indirmek arzusunda olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Bu durum ise Fransa'nın Afrika'daki topraklarını tehlikeye atmasa da büyük sakınca doğuracaktır. İstanbul'daki Fransız görevliler Osmanlı hükümeti nezdinde böyle bir niyetleri olup olmadığına dair bilgi almak için ne kadar teşebbüste bulunmuşlarsa da bir cevap alınmamıştır. Fransız nazır, İstanbul'a elçi

54 BOA, İ.MTZ. (01), 1/29, Lef 1, 22 Şevvâl 1257 (7 Aralık 1841).

olarak giden Sir Stratford Canning'in ve François-Adolphe de Bourqueney'nin bir an önce görev yerlerine ulaşarak birlikte çalışmasını istemektedir. Bu şekilde Fransız donanmasının Osmanlıların Tunus'a saldırmasını engellemek için bir faaliyete girişmesine gerek kalmadan bu işi halletmeleri için sabırsızlanmaktadır⁵⁵.

Fransa meseleyi bu ciddiyette ele alırken Osmanlı Devleti'nin böyle bir hazırlık içinde olmadığı anlaşılmaktadır. Reşid Paşa'nın gönderdiği yazı İstanbul'da görüşülürken bunun Tunus'a dair bazı zanlardan ve şüphelerden bahsettiği ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin görüşü "...şimdiki hâlde saltanat-ı seniyyenin orası hakkında bir güne tasavvurat-ı mukarreresi olmayub bi'l-farz ilerüde icâb-ı maslahat böyle bir tertibâtı intâc eylese bile sâye-i şâhânedeyle yoluyla tutulmak lâzım geleceği..." şeklinde ifade edilmiştir⁵⁶. Anlaşıldığı üzere, Osmanlı hükümet merkezi o sıralarda Tunus üzerine bir hazırlık içinde değildir. Bu harekâtın ancak gerekirse ileride yapılacağı ve o zaman da usulüne uygun yani gizlilik içinde yürütüleceğine dair bazı temenni düzeyinde ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Fransa'nın çabaları ve baskıları Osmanlı Devleti'nden resmi bir teminat alana kadar sürmüştür. Fransız Elçisi Bourqueney'e Osmanlı Hariciye Nezareti'nden 19 Ocak 1842 tarihli bir bildiri sunulmuştur. Bildiride Osmanlı hükümet merkezi, Tunus valisi ya da Tunus Eyaleti'nin *usûl-i idâre-i hâlîyesi* aleyhine bir planı olmadığını ve vali kendisine düşen görevleri yerine getirdikçe ileride de olmayacağına dair resmi teminat verdiğini ifade etmiştir⁵⁷.

İstanbul'da resmi teminatlar verilmiş olsa da Tunus'ta 1842 yazında konu halen sıcaklığını korumaktadır. Tunus beyi ile 14 Haziran 1842'de bir görüşme yapan İngiltere'nin Tunus Konsolosu Thomas Reade'e, bey aldığı bazı haberleri aktarmıştır. Beyin İstanbul'dan aldığı istihbara göre, buradan bir Osmanlı görevlisi bir ferman ile Tunus'a gönderilmek üzeredir. Bu ferman eyleme geçirilirse Tunus beyini yıllardır bulunduğu pozisyondan çıkartarak sıradan bir paşa konumuna indirecektir. İngiliz hâriciye nazırı, İstanbul'daki büyükelçisine kısa zaman önceki tartışmalara bakılarak Tunus beyinin aldığı bilginin abartılı ve yanlış olduğunu düşüneceklerini ancak durumu değiştiren yeni bir haber aldıklarını bildirmiştir. Buna göre Tunus'a yola çıkmış olan ve içinde mümtaz bir Osmanlı görevlisini taşıyan bir gemi Malta'ya ulaşmıştır. Bâbîâlî'nin kendisi ile Tunus arasındaki ilişkiyi değiştirmek için bu adımı attığı farz edilse normal şartlarda İngiliz hükümeti, sultanın kendi eyaletleri ile ilgili yaptığı düzenlemeler gibi iç işlerine itiraz etmek konusunda tereddütlü davranacaktır. Ancak Tunus'un Avrupalı güçlerle kendi adına ittifaklar kurma ve bir tür bağımsız idareye sahip olma gibi özel şartları onu sıradan bir eyaletten öteye taşımaktadır. Bu nedenle Bâbîâlî'nin diğer güçlere yeterli gerekçeler sunmadan Tunus'a müdahale etmemesi gerekmektedir. Ayrıca

55 TNA, FO, 195/191, Lord Cowley'den Aberdeen Kontu'na, 7 Ocak 1842.

56 BOA, İ.MTZ. (01), 1/29, Lef 3, 15 Zi'l-ka'de 1257 (29 Aralık 1841).

57 BOA, İ.MSM, 73/2114, Lef 1, 9 Kânûn-ı sâni [1257] (21 Ocak 1842).

Fransa'nın, özellikle kopardığı teminatlardan sonra böyle bir müdahaleye sessiz kalmayacağı ortadadır⁵⁸. Bu dönemde İngiltere'nin politikası, Tunus'ta bir asayiş sorunu olmaması ve Tunus beyinin de sultanın otoritesini tanınması nedeniyle buraya müdahale edilip bölgedeki dengeleri değiştirecek hareketlere yol açılmasından yana değildir.

Tunus üzerindeki kaygılar 1840'lar boyunca neredeyse her yıl tekrarlanmaya devam etmiştir. 27 Ağustos 1844 tarihli Osmanlı belgesinde İngiltere'de Aberdeen kontu ile yapılan bir görüşmede konunun gündeme geldiği görülmektedir. Kont, Osmanlı donanmasının Tunus'a gideceği haberleri üzerine Fransa'nın bölgeye birkaç gemi gönderdiğini söylemiştir. Kont ile görüşen Osmanlı görevlisi donanmanın görevinin Berr-i Şam'a olduğu ve başka bir yere gidip gitmeyeceği ile ilgili bilgisi olmadığını söylemiştir. Ayrıca Tunus'un Osmanlı toprağı olduğunu hatırlatıp donanmanın oraya gitmesine itiraz edilmesini garip karşıladığını bildirmiştir. Kont ise İngiltere tarafından sık sık dile getirilen argümanı ileri sürmüştür: Tunus, diğer eyaletler gibi olmayıp Cezayir ve Trablusgarp'ın evvelki hali gibi *ocak* şeklinde ifade edilen bir yerdir. Eskiden beri İngiltere ile ve diğer bazı devletlerle arasında hususi anlaşmalar bulunmaktadır. Bu nedenle oranın da Trablusgarp gibi olmasına muvafakat etmeleri mümkün değildir⁵⁹.

Donanmanın sefer mevsimi geldiğinde her yıl tekrarlanan hadiseler 1845'te daha hararetli bir biçim almıştır. Muhtemelen Tunus'taki -Fransa ve İngiltere dışındaki- konsoloslardan biri tarafından yazılan 29 Temmuz 1845 tarihli Fransızca belgenin tercümesi yaşanan hadiselerle ışık tutmaktadır. Konsolos bir süredir Tunus meselesi ile ilgili bir tahkikat yürütmektedir. Bunun devamı olarak Fransa vapurlarından *Lavoisieur* adlı korvetin 15 Temmuz'da Trablus'tan döndüğünü ve üç dört bin kadar Osmanlı askerinin Trablusgarp'a ulaştığı haberlerini tasdik ettiğini bildirmektedir. Vapurun döndüğü gün Fransa konsolosu Tunus valisiyle iki uzun görüşme gerçekleştirmiş ve Cerbe tarafına dört bin askerin hemen gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu askerlerin nakli için çeşitli milletlere ait dokuz gemi tutulmuş, buna valinin bir fırkateyni ve bir briki eklenerek 28 Temmuz'da gemiler hareket etmiştir. Bu iki savaş gemisinde otuz dört pare top ile dört yüz nefer topçu askeri bulunmaktadır. Trablus sınırında bulunan kalelere Tunus valisi her çeşit asker göndermeyi sürdürmektedir.

Duruma bakıldığında *zât-ı hazret-i şâhânenin Tunus hükûmeti aleyhinde derkâr olan hukûk-ı seniyyesini icrâ ve Devlet-i Aliyye'ye âid olan virgûnin edâsına vâli-i müşârun ileyhi mecbûr etmek ve tüccâr sefâyiniyle Trablus ve oradan Tunus üzerine sevk-i asker edüb nâil-i merâm olmak niyetinde bulunduğu anlaşılmıştır*. Ancak bu havadis Fransa'ya ulaştığında önceki yıllarda olduğu gibi Fransa donanması Tunus tarafına gelmezse Tunus valisinin büyük zorluklarla karşılaşacağı açıktır. Ayrıca İngiltere gemileri de hemen her gün Tunus'a gelerek İngiltere konsolosuna yazışmalar ulaştırmaktadır ve işin bu noktadan da büyümesi

58 TNA, FO, 195/192, Aberdeen Kontu'ndan Sir Stratford Canning'e, 14 Temmuz 1842.

59 BOA, HR.SFR.3, 9/3, 12 Şa'bân 1260 (27 Ağustos 1844).

beklenmektedir. 25 Temmuz'da Fransa'nın savaş gemilerinden *Atina* adlı vapur konsolosa bazı yazışmalar getirmiş ve hemen geri dönmüştür⁶⁰.

Bu yazı Tunus valisinin çoğunlukla Fransa konsolosu ile birlikte hareket ettiği ve Osmanlı Devleti'nin muhtemel bir müdahalesine karşı Fransa'nın tahrikleriyle alarma geçip hazırlıklara giriştiğini göstermektedir. Ayrıca muhtemel bir müdahale durumunda valinin Fransa'nın himayesine sığınıp Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girişeceği açıktır. Bu durum valinin ve Tunus'un Osmanlıya olan bağlılığının kırılma derecesini ve Fransa'nın erken dönemden itibaren sırası gelince Tunus'a el koymak niyetinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

İngiliz Konsolosu Warrington'un raporlarından takip ettiğimiz bir dizi yazışma 1845 yazındaki kaygıların Trablusgarp'a gönderilmesi kararlaştırılan Arnavut askerlerinin bölgeye ulaşması ile doğduğunu göstermektedir. Eyalette çıkması muhtemel isyanlara karşı talep edilen bu askeri güç Osmanlıların 1835'te ansızın Trablusgarp'ı kontrol altına almalarında olduğu gibi Tunus'u da doğrudan yönetimlerine bağlama niyetlerine dönük zannedilmiştir. Warrington'a üstleri tarafından gönderilen 19 Temmuz 1845 tarihli yazı, eyalette ciddi bir askeri güç toplandığı haberinin alındığını, eğer bu haber doğruysa onun bu konuda üst makamları neden bilgilendirmediğini sormaktadır. Bu yazıda alınan haberlerden ciddi endişe duyulduğu ve konsolosun bu konuda bir kusuru olduğunun ima edildiği görülmektedir⁶¹.

Eyalette ulaşan Arnavut askerleri ile ilgili haberler Tunus beyine de ulaşmış ve onu da rahatsız etmiştir. Tunus'taki İngiliz Konsolosu Thomas Reade'in bölgedeki İngiliz donanmasının koramirali Edward Owen'e yazdığı 22 Temmuz 1845 tarihli yazıda beyin Trablus'a ulaşan Arnavut askerlerinin Cerbe'yi ele geçirmek için geldiğine dair kendisine sürekli olarak ulaştırılan raporlar nedeniyle ciddi rahatsızlık içinde olduğunu haber vermektedir. Fransız konsolosunun gizlice gönderdiği bir vapurun bu raporları tasdik edici bilgiler getirmesiyle beyin rahatsızlığı daha da artmıştır. Trablusgarp valisinin ahalinin Arnavut askerleri ve subaylar ile iletişime geçmesini engellemesi ve Cuma günü de dâhil sürekli talim yapmaları, şüpheleri iyice arttırmıştır⁶².

Trablusgarp konsolosuna yazılan 24 Temmuz 1845 tarihli ikinci yazıda ona karşı kullanılan kinayıcı dil açıkça görülmektedir. Warrington'un Koramiral Edward Owen'a⁶³ gönderdiği

60 BOA, HR.SYS, 1609/2, 29 Temmuz 1845.

61 TNA, FO, 101/11, Draft, Mr. Consul General Warrington, No: 1, 19 Temmuz 1845.

62 TNA, FO, 101/11, T. Reade'den Koramiral Edward Owen'a, 22 Temmuz 1845.

63 1826-1829 arasında milletvekilliği de yapmış olan Edward Owen, 1841-1845 arası İngiltere'nin Akdeniz filosu komutanı olarak görevde bulunmaktadır. Bu göreve geldiğinde yetmiş yaşında olan koramiral (vice admiral), *HMS Queen* adlı bayrak gemisinde akıl sağlığının yerinde olmadığı söylenen eşini de yanında bulundurmamak konusunda ısrar edince çeşitli sorunlara sebep olmuştur. Owen, 1846'da amiralliğe yükselmiş ve 1849'da vefat etmiştir. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. J. K. Laughton - Andrew Lambert, "Owen, Sir Edward Campbell Rich (1771-1849), naval officer", *Oxford Dictionary of National Biography*, 23 Sep. 2004, (<https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-20994>, 19.01.2021 tarihinde erişildi).

yazıya ulaşıldığı, buradan eyalette ciddi bir Osmanlı kuvvetinin toplandığı bilgisinin doğru olmasının yanında kendisinin konuya yeterli önemi vermediğinin de görüldüğü ifade edilmiştir. Sadece Trablusgarp ve kendisi için değil aynı zamanda Tunus için de çok önemli olan bu hadiseyi göz ardı etmekle ayıplanacak bir ihmalkârlıkta bulunduğu değerlendirilmiştir ve gelecekte daha dikkatli olması istenmiştir⁶⁴.

Warrington 6 Ağustos 1845 tarihli cevabında suskunluğunun sebebini açıklamaktadır. Osmanlıların Tunus'u işgal etmeye dönük herhangi bir düşmanca tavır içinde bulunmadığını, suskunluğunun da bunun yersiz bir Trablus dedikodusu olduğunu bilmesinden kaynaklandığını söylemektedir. Eyalette ulaşan bir avuç Arnavut'un bir işgal niyetini doğrulamayacağını ve böyle bir düşüncenin olmadığına dair tatmin edici bilgilere ulaştığını bildirmektedir. Vakıanın da kendisinin bu görüşündeki haklılığını gösterdiğine işaret etmektedir⁶⁵. Warrington aynı tarihte Koramiral Edward Owen'a da bir mektup göndererek valinin Arnavut askerlerini her fırsatta geri gönderdiğini bildirmekte ve Osmanlıların Tunus topraklarını işgal etmek gibi bir niyeti olmadığına inanmak için sağlam sebepleri olduğunu söylemektedir⁶⁶. Warrington 7 Haziran 1845 tarihli diğer yazısında daha önce limanda iki Fransız savaş gemisi ve bir brikini bulunduğunu, bunlardan ikisinin halen bölgede olduğunu bildirmektedir. Konsolos bunların Osmanlıların Tunus'a bir sefer düzenleyeceğine dair bahsettiği yersiz dedikodular sebebiyle gönderildiğini düşünmektedir. Kendi görüşünün Osmanlı hükümetinin İngiliz Elçisi Stratford Canning'e, eyalette daha fazla Arnavut askeri gönderilmesinin düşünülmediği ve Cerbe'ye ya da Tunus sınırına dair düşmanca bir tutumun var olmadığına dair verdiği teminatla desteklendiğini ifade etmektedir⁶⁷.

8 Ağustos 1845 tarihli yazısında Warrington konuyla ilgili çeşitli açıklamalar yapmaktadır. Eyaletteki yersiz bir dedikoduya resmi bir konum vermemek ve hem kendisini hem de başkalarını yanıltmamak için bu konuda daha önce bilgi vermediğini söylemektedir. Yakın zamanda eyalette Fransızların Gadamis'i işgal ettiğine dair benzeri boş dedikoduların çıktığını, bu konuda da basiretli davranıp sessiz kaldığını söylemektedir. Ayrıca eyalette büyük bir nüfuzu olduğunu ve bilgileri en erken vakitte temin edecek araçlara sahip olduğunu bildirmektedir. Fransız makamları bu dedikodulara gereğinden fazla önem vermiş ve donanma güçlerini bölgeye sevk etmiştir.

Warrington'un bu raporunun en önemli kısmı Trablusgarp'ta bulunan Osmanlı askeri gücünün gerçek rakamlarına dair verdiği bilgilerdir. Onun ifadelerine göre eyaletteki Osmanlı askeri bölgeye yayılmış halde bulunan 5.700 kişiden ibarettir. Bunlardan karakolları korumak üzere gereken miktar bırakıldıktan sonra kullanımı mümkün olan miktarı ancak 2.850 kişi

64 TNA, FO, 101/11, Draft, Mr. Consul General Warrington, No: 2, 24 Temmuz 1845.

65 TNA, FO, 101/11, H. Warrington'dan Aberdeen Kontu'na, 6 Ağustos 1845.

66 TNA, FO, 101/11, H. Warrington'dan Koramiral Edward Owen'a, 6 Ağustos 1845.

67 TNA, FO, 101/11, Hanmer Warrington'dan Aberdeen Kontu'na, 7 Ağustos 1845.

civarındadır. Bu kuvvetin Tunus'a karşı herhangi bir düşmanca harekât için kesinlikle yetersiz olduğunu ifade eden konsolos, böyle bir harekât için en az 30 bin kişilik bir ordu ve üç aylık ön hazırlık gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca içinde bulunulan mevsimde çok az su bulunması gibi coğrafyanın getireceği birçok zorluk da bulunmaktadır. Bahsedilen miktarda bir kuvvetin Trablusgarp'ta toplanması en az altı hafta sürecektir⁶⁸. Warrington bu raporuna Tunus konsolosu Thomas Reade'e 21 Temmuz 1845'te gönderdiği bir yazının kopyasını da eklemiştir. Burada konsolosa Arnavut askerlerin hedefinin Cerbe olduğuna asla inanmadığını bildirmektedir. Herhangi bir başarı için bu kuvvetin yetersizliğini ifade ederek en az 30 bin kişilik bir ordu olmaksızın başarı şansının bulunmadığını söylemektedir. Kendileri için en iyi politikanın Tunus hanedanını desteklemek ve sürdürmek olduğunu bildirmektedir. Türkler [Osmanlılar] her nereye giderlerse orada perişanlığın ve sefaletin yayıldığını söyleyen Warrington "...zavallı Trablus'a bakın. Belki bir iki yıl daha böyle devam edip sonra telafla edilmeyecek şekilde harap olacak" sözleriyle bu konudaki üzüntüsünü dile getirmektedir. Tunus konsolosuna beyi temin etmesini, onun aleyhine herhangi bir şey olursa bir kurye gönderip anında bunu bildireceğini söylemektedir⁶⁹.

Her ne kadar Arnavut askerlerinin eyalete gelişinin Tunus'a yönelik bir tehdit içermediği açığa çıkmış ve Warrington'u tasdik etmiş olsa da İngiliz makamları bu konuda bilgilendirilmemiş olmaktan yine de ciddi rahatsızlık duymuştur. Warrington'a gönderilen 19 Eylül 1845 tarihli yazıda kendisi bu askerlerin geliş sebebine dair eyaletteki dedikodulara her ne kadar kıymet vermese de bu kuvvetin orada bulunmasının sıradan bir durum olmadığı ve bunun ilgili makamlara bildirilmesi gerektiği söylenmiştir⁷⁰.

1845 yazındaki hareketlilik Warrington'u haklı çıkaracak şekilde sonbaharda yerini karşılıklı teminatlara bırakmıştır. Ekim 1845'te Tunus beyi, Kaptan Köşk Mehmed'i hediyelerle İstanbul'a göndermiştir. Sultan da Tunus beyinin endişelerini gidermek için Ahmed Bey'e sağ olduğu müddetçe valiliğinin devam edeceğini bildiren bir ferman göndermiş ve ayrıca Tunus'un yıllık vergisi bağışlanmıştır. Bu fermana İngiliz konsolosu teşekkürle karşılık verilmesi tavsiyesinde bulunurken Fransız konsolosu ise fermana aileden yalnız bir kişinin beyliğinin anıldığına dikkat çekmiştir. Ahmed Bey'in Kasım 1845'te İstanbul'a gönderdiği cevabında beyliğini teyit eden fermana ailesinin anılmamasının geleneklere aykırı olduğu ifadelerinin yer alması Fransız konsolosunun fikrinin etkisini göstermektedir⁷¹.

Tunus ile Osmanlı hükümet merkezi arasında beklenen uyum sağlanamayınca 1846 yazına doğru eyalete bir müdahaleye dair kaygılar tekrar gündeme gelmiştir. Trablusgarp'taki Fransız Başkonsolosu Blanchet'in 19 Mayıs 1846 tarihiyle İstanbul'daki elçiliğine gönderdiği uzun

68 TNA, FO, 101/11, Hanmer Warrington'dan Aberdeen Kontu'na, 8 Ağustos 1845.

69 TNA, FO, 101/11, H. Warrington'dan Thomas Reade'e, 21 Temmuz 1845.

70 TNA, FO, 101/11, Draft, Mr. Warrington, No: 3, 19 Eylül 1845.

71 Maksudoğlu, "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması", s. 157-158.

bir yazı, konuya ve Fransa'nın bakış açısına dair ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Blanchet'in ifadelerine göre; Nisan ayının başından beri gayet gizli olarak sürdürülen bazı hazırlıklar Trablus'ta geçen seneki planların yeniden uygulanmaya konulduğunu teyit etmektedir. Tunus valisi aleyhine yine kendi dostları tarafından düzenlenen bazı ifsat hareketleri ve cemiyetinden istifade ile Trablus'ta çeşitli hazırlıklara girişilmiştir. Trablusgarp valisinin, Tunus'taki askeri paşalardan olan Ahmed Paşa ile sürdürdüğü gizli ilişkileri kuvvet kazanmıştır. İki taraftan sürekli olarak haberciler gelip gitmektedir. Sınırdan Tunusluların bazı gizli memurları gelerek geceleyin kaleye kabul edilmekte ve çeşitli hediyelerle geri gönderilmektedirler. Bu planlar dışarıya yansıdığı için bunu gizlemek üzere o sıralarda Garyan Dağı başbuğu aracılığıyla tedbirlere girişilmiştir. Tunus'un casusları ve şeyhleri Trablus'tan birkaç konak mesafede bulunan bu bölgede inşa edilmiş kalede beklemekte ve oradan Mehmed Paşa'ya yazılı ve sözlü bildirimlerde bulunmaktadırlar.

Blanchet'a göre, bir süredir Tunus ahalisinin çektiği zorluklar ve üstlendiği yükümlülükler dolayısıyla baş gösteren hoşnutsuzluk galiba Mehmed Paşa'da ortaya çıkan ümidin kaynağıdır. Paşanın Tunus'ta görüştüğü kimselerin ona silahlı bir harekete girişeceklerini vadetmeleri ve bunun da Bâbiâli'nin müdahalesine ve el koymasına vesile olacağını bekledikleri tahmin edilmektedir. Bir taraftan Tunus'ta böyle *tohm-ı fesâd neşr olunmakta*, diğer taraftan da Tunus arazisine hızlı biçimde ulaşılabilmesi için gerekli askeri hazırlıklar yürütülmektedir. Eyalette bir karışıklık çıktığında, güya Tunus valisinin yanında oradaki karışıklığı dindirmek, düzeni sağlamak ve meşru idareyi iade etmek için müdahale edildiği söylenecektir.

Konsolos bahsettiği bu yöntemi, Osmanlı Devleti'nin bundan on iki on üç sene önce Trablus'u zapt ettiği esnada kullandığını söyleyerek Trablusgarp'a 1835'te yapılan müdahaleye işaret etmektedir. İddia ettiği hazırlıklar arasında top imal edildiği ve mühimmat toplandığı vardır. O zamana kadar yedi pare top ve üç pare ordu havanı imal edilip tersanedeki iki tabyaya ilave edilmiştir. Eyaletteki muntazam askeri süvarilerinin eksiklerini tamamlamak üzere atlar satın alınmaktadır. Trablus içinden dört beş yüz at alınmıştır. Etraftan da bu tür alımlar yapılmaktadır. Batı tarafındaki aşiretlere, Menşiye'deki kabilelere ve bedevilere uygun oranlarda asker hazırlamaları emredilmiştir. Bu hazırlıklar, usule uygun bir hücumla ya da kuvvet açısından eşit iki muharip grup arasında bir savunma yapmaya yeterli değilse de asilerin direnişini artıracak ve zora düşmüş bir komşunun yardımına *bilâ-da'vet* koşmaya yarayacak, yani sırf hiyandan kaynaklanacak olaylara kuvvet verecek cinstendir.

Eyaletteki askeri hazırlıklardan bir başkası İstanbul'dan askeri elbise taşıyan bir geminin 11 Mayıs'ta Trablus'a ulaşmış olmasıdır. O zamandan beri yayılan havadise göre ya bir miktar donanma ile ya da Trablus'tan kiralanacak gemilerle Cerbe'nin zaptı için Arnavut askerlerinden ya da başka bir gruptan oluşan bir yardımcı kuvvet getirilecektir. Süvari askerler eyaletin içinde toplanırken bu yardımcı kuvvet de sınırın başında isyan eden Tunuslulara katılacaktır. Tunus valisine içeriden ve dışarıdan düşmanları tarafından

girişilen hilelere karşı tedbirli olması için Tunus'taki Fransız konsolosu aracılığı ile gerekli uyarılar yapılmıştır. Cerbe tarafından alınan bazı haberlere göre Tunus ile Trablus arasında bulunan sınırdaki yapılması planlanan istihkâmlar için görevlendirilen iki miralay ve çeşitli mühendislerin gelişi beklenmektedir. Ayrıca İngiltere Kraliçesi Viktoria'ya Tunus valisinin kıymetli hediyelerini takdim etmek üzere gönderilen bir memur da Nisan başlarında İngiltere'ye gitmiştir.

Konsolos son olarak, bir süredir benimsediği *hakîmâne* sükût halini bozmak ve Mehmed Paşa ile görüşmek için biraz daha beklemesi gerektiğini düşünmektedir. En azından, paşanın iki aydır giriştiği şüpheli hareketlerle ilgili el altından soruşturma yapana, bakanlığından talimat alana ya da cereyan eden olaylara dair daha net bilgiler edinene kadar tavrını korumayı uygun görmektedir⁷².

Daha önceki hadiselerdeki tutumu yüzünden azarlanmış olan Warrington bu sefer ihtiyatlı davranmış ve 25 Nisan 1846 tarihli raporunda, Trablusgarp'ta bir sefer hazırlığının olduğunu ancak bunun hedefinin henüz bilinmediğini üstlerine bildirmiştir. Fransızların yerel otoritelere dolaylı yoldan hazırlığın Cerbe'ye olup olmadığını sorduğunu belirten konsolos kendi görüşüne göre yeterli kuvvet bulunmadığı için bunun mümkün olmadığını tekrarlamaktadır⁷³.

Trablusgarp'taki Osmanlı askeri gücünü yeterli bulmadığı için bu ihtimali sürekli reddeden Warrington beş gün sonraki raporunda eline geçen yeni bilgilerle bu fikrinden vazgeçmiştir. Tunus'tan bazı Arap şeyhlerinin geldiğinden ve bunların sürekli olarak Ahmed Paşa ile görüşüp tabiiyetlerini "sattıkları"ndan bahseden konsolos, bunların muhtemelen bölgelerini işgal için onu davet ettiklerini haber vermektedir. Bu haber Trablusgarp'ta devam eden askeri harekâtle birleştirildiğinde daha önceki raporunda bildirdiği durumun değiştiğini söylemektedir. Ona göre her ne kadar askeri güç yetersiz olsa da rüşvetle ve yolsuzlukla çok şey yapılabilir. Dikkatini bu konuya odakladığını ve gelişmeleri bildireceğini söyleyen konsolos raporuna eklediği notta 1 Mayıs sabahı ciddi miktarda Osmanlı askerinin bölgeye ulaşmasının beklendiği haberini aldığını ancak bunun doğruluk derecesini bilmediğini ifade etmektedir⁷⁴. Warrington 16 Mayıs 1846 tarihli raporunda adını vermediği güçlü bir kişiyle görüştüğünü söylemektedir. Sohbet esnasında ondan bu savaşvari hazırlıkların ne için olduğunu sormuştur. O kişi, Tunus beyinin Sultan'dan nişanlar alarak bölgesine döndüğünü ve doğu tarafında hazırlanan seferin Tahir Paşa tarafından komuta edilip karadan Tunus'a

72 BOA, HR.SYS, 1609/3, Lef 2, 19 Mayıs 1846. Lef 1'de Fransız Elçisi Bourqueney'e hitap eden aynı tarihli Fransızca orijinal belge yer almaktadır.

73 TNA, FO, 101/13, H. Warrington'dan Aberdeen Kontu'na, 25 Nisan 1846.

74 TNA, FO, 101/13, H. Warrington'dan Aberdeen Kontu'na, 30 Nisan 1846. Warrington, hükümet merkezine gönderdiği 25 Nisan ve 30 Nisan 1846 tarihli raporlarından özetler çıkararak bunları Tunus Başkonsolosu Thomas Reade'e göndermiş ve onu konuyla ilgili bilgilendirmiştir. Kaynak: TNA, FO, 335/93/4, H. Warrington'dan Albay Sir Thomas Reade'ye, 1 Mayıs 1846.

yürüneceğini söylemiştir. Ayrıca eğer şartlar müsaade ederse bir donanmanın da kara birliklerine yardım için gönderileceğini belirtmiştir⁷⁵.

Hâriciye Nâzırı Palmerston'dan İngiltere'nin yeni atanan Trablus Konsolosu Crowe'a gönderilen bir yazı Tunus'a düzenlenecek sefere dair alınan haberlerin yaşattığı kafa karışıklığını göstermektedir. 7 Eylül 1846 tarihli yazıda Trablusgarp'taki Osmanlı makamlarının ya da Bâbüâlî'nin Tunus'a bir saldırı düzenleyeceğine dair zaman zaman gelen haberlerin birbirine zıt olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle İngiliz hükümeti işin aslını öğrenmek için harekete geçmeye karar vermiştir. Malta valisine bir ya da iki görevli seçerek bunları Trablus'a konuyu incelemek üzere göndermesi emredilmiştir. Konsolosa, kendisine bu yazıyı bahsedilen görevlilerin getireceği, onları Trablusgarp valisine takdim edip görevlerini açıklaması söylenmiştir⁷⁶. Konsolosun 20 Eylül 1846 tarihli raporu, Kaptan Tidy ve Kaptan Robert Rollo adlı iki İngiliz kaptanın işin aslını öğrenmek üzere bölgeye gönderildiğini haber vermektedir. Konsolos, bu kaptanlarla birlikte valinin huzuruna çıkmış ve meseleyi sormuştur. Konsolosun ifadelerine göre, vali büyük samimiyetle uzun süredir Tunus'a saldırı olacağına dair raporların ortada dolaştığının farkında olduğunu söylemiştir. Bu haberlerin hiçbir gerçeklik zemininin olmadığını, kendi yetkisiyle Tunus'a karşı böylesi bir düşmanca harekete girişmeyeceği gibi Bâbüâlî'den de bu tür bir hazırlık için emir almadığını bildirmiştir. Ayrıca emrindeki kuvvetlerin Trablusgarp'ta düzeni sağlamaya ancak yeterli olduğunu söyleyen vali, bu tür bir amaç için ne asker toplanmasının ne de iâşe ve malzeme sağlanmasının dile düşmeden yapılmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Konsolos, valinin huzurundan bu söylentilerin bütünüyle asılsız olduğu kanaatiyle ayrıldıklarını bildirmektedir⁷⁷.

19 Eylül 1846'da gerçekleşen bu görüşme ile ilgili Trablusgarp Valisi Mehmed Emin Paşa da İstanbul'a bir rapor sunmuştur. Mehmed Emin Paşa, İngiltere konsolosunun bahsi geçen kaptanlarla birlikte gelerek, İstanbul'dan donanma çıktığı ve Trablusgarp'ta da Tunus üzerine yürünmesi için hazırlıklar yapıldığı ile ilgili bazı haberlerin yayıldığından bahsedip durumu sorduklarından bahsetmektedir. Konsolos ona, Trablusgarp'ta böyle bir hazırlık olmadığı ve donanmanın da Tunus üzerine gitmediğini kendisi bilse de devletin bu konuyu *layıkıyla anlamak* üzere bu askeri heyeti gönderdiğini bildirmiştir. Mehmed Paşa, donanmanın Tunus'a gideceğine dair yazılı ya da sözlü hiçbir bilgisi olmadığını beyan etmiştir. Ayrıca Trablus'ta böyle bir hazırlık yapılması akıllarına bile gelmemiştir. Tunus valisi *bendegân-ı saltanat-ı seniyyeden* olduğundan bu söylentilerin hepsi açık yalanlardır. İki senedir Trablusgarp'ta emniyet ve huzur sağlanmışken böyle bir hazırlığa girişilmediği herkesin

75 TNA, FO, 101/13; 160/64, Hanmer Warrington'dan Aberdeen Kontu'na, 16 Mayıs 1846.

76 TNA, FO, 101/13; 160/64, Palmerston'dan Crowe'a, Separate, 7 Eylül 1846. Ayrıca aynı tarihte Tunus başkonsolosuna da yukarıdaki gibi bir yazı yazılarak konu aktarılmış ve görevlilerin hazırlayacağı raporların bir kopyasının kendisine gönderilmesi için Malta valisine talimat verildiği söylenmiştir. TNA, FO, 335/93/1, Palmerston'dan Sir Thomas Reade'e, 7 Eylül 1846.

77 TNA, FO, 101/13, G.W. Crowe'dan Vikont Palmerston'a, 20 Eylül 1846.

malumdur. Vali, durum böyleyken acaba bu haberler nereden çıkıyor diye sorduğundan konsolos *ancak bu havâdisler sizin düşmanlarınızdan çıkıyor* diyerek diplomatik bir cevap vermiştir. Heyet bölgede birkaç gün avlanmak niyetiyle kalmış ve daha sonra Malta'ya yola çıkmıştır. Bu sırada konsolosa gönderilen tercüman Agop'a konsolos, daha açık bir cevap vermiştir: *bu jurnaller ve sözler Fransalu tarafındandır zîrâ Tunus'a donanma yerleştirmek isterler*. Konsolos aslı astarı olmayan bu haberlerle ilgili gerekli bilgiyi Malta'dan gelen askeri yetkililere verdiğini ve onları vapur ile gönderdiğini söylemiştir. Mehmed Emin Paşa, ortada böyle bir hazırlık yokken, Malta'dan bir heyetin kalkıp gelip bu tür sorular sormasına bir mana veremediğini ancak bunun *pek de tehî* olmadığını söyleyerek durumu İstanbul'a bildirme ihtiyacı hissettiğini yazmıştır⁷⁸.

Mehmed Emin Paşa'ya yazılan cevapta verdiği karşılığın ve böyle bir hazırlık olmadığına dair gelen heyeti temin etmesinin uygun bulunduğu bildirilmiştir. Bu tür haberlerin yayılmasının artık alışıldık bir durum olduğu da *havâdisât-ı mezkûrenin aralık aralık ashâb-ı ağrâz tarafından intişârı bir müddeten berü bayağı adet hükmüne girmiş olduğundan* ifadeleri ile bildirilmiştir⁷⁹.

Mehmed Emin Paşa, konsolosun kendisine gizli bir şekilde bu yalan haberleri Fransa'nın yaydığını söylediği bilgisini İstanbul'a verirken Konsolos Crowe da benzeri bir şey yapmıştır. 3 Ekim 1846 tarihli raporunda paşanın bahsedilen görüşme sırasında bölgedeki yalan haberleri kimin yaydığına dair bir fikrinin olduğunu ima ettiğini bildirmektedir. Paşanın üstüne çok gitmemek için bu konuyu sormayan konsolos ertesi gün onun tercümanı (Agop) ile bir görüşme yapmış ve paşanın ne kastettiğini mahremane sormuştur. Tercüman, paşanın bu haberleri, başkonsolosun yokluğu sırasında Fransız viskonsülünün uydurduğunu bildiğini söylemiştir. Daha sonra da bu haberi her fırsatta yenileyerek dolaşımda tutmuştur. Bunu yapmasının arkasındaki motivasyon, Tunus beyinin korkularını sürekli canlı tutarak kendisini korumaları için Fransızların kollarına atmasını sağlamaktır. Konsolos, paşanın bu kanaatini paylaştığını ve bunu makul bulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca konsolostan eyaletteki askeri güce dair bilgi vermesinin de istendiği görülmektedir. Konsolosun hazırladığı kısa tabloya göre Trablusgarp'taki Osmanlı askeri gücü Ekim 1846 itibarıyla 310 topçu, 500 süvari, 2.900 Arap ve Türk piyade, 900 Arnavut piyade, 12 hizmette kullanılan ve 10 da depoda bulunan sahra topundan ibarettir. Mevcut kuvvetin çoğuna Arap kabilelerini itaat altında tutmak için ihtiyaç olduğunu bildiren konsolos verdiği ayrıntılı bilgilerle Osmanlı kuvvetlerinin Tunus'a bir sefer düzenlemesinin mümkün olmadığını teyit etmektedir⁸⁰.

Eyalette hem Osmanlı valilerinin hem de İngiliz konsolosunun Tunus'a sefer düzenleneceği şayialarını Fransa'nın yaydığı kanaatinde oldukları ve devletlerine yazdıkları raporlarında bu

78 BOA, HR.SYS, 1532/3, Lef 7, 3 Şevvâl 1262 (24 Eylül 1846).

79 BOA, HR.SYS, 1532/3, Lef 8, 18 Zi'l-ka'de 1262 (7 Kasım 1846).

80 TNA, FO, 101/13, G.W. Crowe'dan Vikont Palmerston'a, 3 Ekim 1846.

kanaatlerini birbirine dayandırarak bunun kendi fikirleri olduğunu söyleyip kendilerini riske atmaktan korudukları görülmektedir. Fransa'nın bölgede okların kendini göstermesinden haberdar olduğu ve gerilimi azaltmak için hamleler yaptığı anlaşılmaktadır. İstanbul'daki Fransız Elçisi François Adolphe Bourqueney, Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir takrir ile *Tunus Eyâleti'nde hey'et-i hâzıra usûlünün bekâsını tekrar i'lân ederek bununla devletinin niyyâtını her türlü sehv ve hatâdan vikâye eylemiş olacağı me'mûlüyle niyyât-ı mezkûrenin hâl ve keyfiyyetine muhâlif olan kâffe-i te'vilât aleyhinde protesto eylediğini* bildirmiştir⁸¹. Bu ifadeleriyle elçi Osmanlı devlet adamlarını Fransa'nın Tunus üzerinde bir emeli bulunmadığına, mevcut durumun korunmasının kendilerinin de arzusu olduğuna ikna etmeye çalışmıştır.

1847 yazında Trablusgarp'a sevk edilen bir miktar askerin yine Tunus'a dair kaygı yarattığı görülmektedir. Vali Mehmed Rağıp Paşa, 29 Haziran 1847 tarihli bir yazı ile oluşan kaygıları İstanbul'a bildirmiştir. Abdi Paşa komutasında geçici görevle bölgeye ulaşan askerlerin ve Rumeli ordusundan hazırlanıp gelmek üzere olan askerlerin Tunus'a sevk olunacağını düşünen Tunus valisi büyük bir korkuya kapılmıştır. Ayrıca Fransızlar da bu durumdan şüphelenerek bir donanma hazırlayıp Dük de Joinville⁸² komutasında Tunus'a göndermiştir. Bu haber ve donanmanın bir süre sonra Trablusgarp'a geleceği bölgedeki Nemçe konsolosu tarafından valiye sohbet esnasında aktarılmıştır. Hem ona hem de daha sonra gelecek konuyu soran konsoloslara vali açıklamalarda bulunmuştur. Konsoloslar, valiye Osmanlı Devleti'nin Tunus'a karşı bir hazırlık yürütmediğine ikna olmuş gördükleri türünden cevaplar vermiştir. Buna rağmen 19 Temmuz'da bir Fransız beylik vapuru bölgeye gelmiş ve Dük de Joinville'den Fransız konsolosuna bir mektup getirmiştir. Tehditkâr ifadeleri ile dikkat çeken mektupta dük konsolosa donanma ile Palermo'da olduğunu, bu sefer Trablusgarp'a gelirse daha önceki gibi dönmeyeceğini ve *başka dürlü muâmele ideceğini ve ol vecihle Devlet-i Aliyye'nin Tunus üzerine bir güne tedârikâtı olup olmadığını* validen sorup öğrenmesini istemiştir. Fransız ikinci konsolosu, Rağıp Paşa'ya gelerek durumu anlatmıştır. Vali konsolosa, Abdi Paşa komutasında gelen hassa ve nizamiye askerlerinin Trablusgarp'taki bazı askerlerin uygunsuz hareketlerinden dolayı *te'dib ve terbiyeleriçün* geçici olarak geldiklerini bildirmiştir. Ayrıca Rumeli'den gelecek askerin bir kısmının bölgedeki başıbozuk Arnavut askerlerinin memleketlerine dönmelerine izin verilmesinden dolayı onların yerine, bir miktarının da emekliye ayrılacak ya da yeri değiştirilecek askerlerin yerine geldiğini, bu işlemler yapıldıktan sonra Abdi Paşa ile gelen askerlerin onunla birlikte geri döneceğini eklemiştir. Dolayısıyla devletin Tunus'a karşı bir hazırlığı söz konusu değildir. Açıklamaları

81 BOA, HR.SYS, 1609/8, Lef 1, 8 Kânûn-ı sâni 1847 (8 Ocak 1847).

82 François d'Orléans olarak bilinen bu kişi, Fransız donanmasının modernizasyonu konusunda önde gelen bir deniz subayı ve yazardır. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Britannica, The Editors of Encyclopaedia, "François-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie d'Orléans, prince de Joinville", *Encyclopedia Britannica*, 10 Aug. 2020, <https://www.britannica.com/biography/Francois-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie-dOrleans-prince-de-Joinville> (05.05.2021) tarihinde erişildi.

dinleyen Fransız konsolosu *oldukca münsif ve mu'tedilce zât* olduğundan söylenenlere itimat ettiğini ve konuyu bu şekilde Dük de Joinville'e yazacağını söylemiştir. Onun cevabını bekleyen vapur birkaç saat durduktan sonra bölgeden ayrılmıştır. Râgıb Paşa, yazısına son verirken konsolosun düke yazacağı cevabın bahsettiği şekilde olup olmadığını meçhullüğünü bildirme ihtiyacı duymuştur⁸³.

Fransızlar bu şekilde temin edilmeye çalışılsa da kaygıları dinmemiş ve durumu kontrole devam etmişlerdir. İngiltere'nin Trablus Konsolosu Crowe, *Grégois* adlı Fransız zırhlı gemisinin 30 Temmuz 1847'de Trablusgarp'a ulaştığını haber vermektedir. Konsolosa göre; eyalette toplanan askeri kuvvet Tunus'un işgal edilebileceğine dair vehimleri tetiklemiştir ve bu gemi bu askerlerin hareketlerini gözlemlemek üzere bölgeye gelmiştir. Bu şekilde Fransa, bölgeye uyguladığı himayeyi güçlendirme konusunda küçük de olsa hiçbir fırsatı kaçırmamaktadır⁸⁴. Crowe, Malta'daki İngiliz tümamiraline de yazarak yukarıdaki konuları bildirmiştir. Eyaletteki bir Osmanlı gemisinin Selanik'ten gelecek olan bir diğerini beklediğini, bu gemi geldikten sonra bölgedeki hassa askerlerini ve terhis edilen beş yüz civarındaki askeri alıp İstanbul'a götüreceklerini eklemiştir⁸⁵. Konsolos, 11 Ağustos 1847'de yazdığı raporunda bölgede bir süre kalacağını düşündüğü Fransız gemisi *Grégois*'nin Tulon'a geri çağrıldığını ve 9 Ağustos'ta bölgeden ayrıldığını bildirmektedir. Selanik'ten askerlerle birlikte gelmesi beklenen Osmanlı gemisi ise halen ulaşmamıştır ve hassa askerleri eyalette bulunmaktadır⁸⁶.

Crowe ile irtibat içinde olan İngiltere'nin Tunus Konsolosu Thomas Reade benzeri telkinleri Tunus'ta sürdürmüştür. 1847 yazında kaleme aldığı yazısında Tunus beyi ile görüştüğü ve onun Trablusgarp'tan onu tehdit edecek bir hareketin mümkün olmadığına ikna etmeye çalıştığı görülmektedir. Konsolos, beye böyle bir tehlikenin olmadığını her fırsatta açıklamaya çalıştığını söylemektedir. Trablusgarp'ta bulunan güç ancak oranın güvenliğini sağlamak için yetecek kadardır. Ayrıca Tunus ile Trablusgarp'ı ayıran bölgeyi bir ordunun zorlu bir teknik hazırlık olmadan aşması mümkün değildir. Sultanın da Tunus'a saldırmak gibi bir arzusu bulunmamaktadır. Beyi böylesi bir hayali tehlikeye inandıran Fransızlardır. Kimenin yapmaya niyetli olmadığı bir saldırıdan beyi koruyup onun nezdinde kredi kazanmaya çalışmaktadırlar⁸⁷.

1849 sonbaharında Tunus Valisi Ahmed Paşa'dan gelen bir mektup üzerine devam eden tartışmalar onun Osmanlı hükümet merkezine karşı güvensizliğinin bir miktar azaldığına ancak halen *doğru yola dahî gelmeyerek* bir tereddüt hali içinde kalmaya devam ettiğine işaret etmektedir. Yine de paşanın zihninde kalan şüpheleri yavaş yavaş atıp *merkez-i istikâmete*

83 BOA, A.MKT, 90/33, 5 Şa'bân 1263 (19 Temmuz 1847).

84 TNA, FO, 195/295, G.W. Crowe'dan Lord Cowley'e, 31 Temmuz 1847.

85 TNA, FO, 335/94/3, G.W. Crowe'dan Tümamiral Sir Lucius Curtis Bart'a, 31 Temmuz 1847.

86 TNA, FO, 335/94/3, G.W. Crowe'dan Tümamiral Sir Lucius Curtis Bart'a, 11 Ağustos 1847.

87 TNA, FO, 96/6/19, Sir Thomas Reade, 4 Haziran 1847.

dönmesi beklenmektedir. Bu nedenle vehimlerini güçlendirmemek ve *zâtına ziyâde ehemmiyet verilmemek için* üzerine gidilmemesi uygun görülmüştür. Paşanın gelen adamlarına, sultanın inayet kapısının hep açık olduğu ve devlete yaklaştıkça her açıdan güvenlik altında olacağını bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Paşadan rahatsızlıklar arasında Fransa'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş olup İstanbul ziyaretine gelmek konusunda mazeretler ileri sürmesi bulunmaktadır. En önemlisi *dâiye-i bâtle-i istiklâlden* yani boş bağımsızlık iddialarından uzak olduğunu söylese de hala beklenen eylemleri sergilememesidir. Gönderdiği mektubunda yine *Tunus'un hey'et-i hâliyesini muhâfaza arzusunu te'yîd eder* bazı ifadeler bulunmaktadır. Bu konular nedeniyle ona söylenecek çok şey olsa da bunda bir fayda görülmemektedir. Kendisine yazılacak cevapta bu meselelerin *sükût ile geçiştirilmesi* uygun bulunmuştur⁸⁸.

Tunus valisini temin ve merkeze meylettirme çabalarından bir diğeri İstanbul'a gelen adamları Mehmed, Murad ve Dilaver beylerle yapılan sözlü görüşmedir. İçeriğinden sadrazamlığı sırasında Mustafa Reşid Paşa'nın yürüttüğü anlaşılan bu görüşmede Tunus valisi İstanbul'a bir ziyaret yapıp tabiiyet bağlarını güçlendirmeye ikna edilmeye çalışılmaktadır. Gelen adamlarına Ahmed Bey'in önceden devletten uzak durma konusunda bir miktar hakkı olsa da artık tahtta olan padişahın -yani Abdülmecid'in- cömertliği ve adaleti sayesinde tebaada olan güvensizliklerin ve korkunun kalktığı ifade edilmiştir. Padişah bir kere bir şeye kati karar verdiğinde sonrasında ona aykırı bir hareketin ortaya çıkması mümkün değildir. Farz-ı misal devlet adamlarının içinde *ba'zı ehl-i garaz olsa bile* padişahın tuttuğu yüce yol ve güçlü kanunları herkesi sınırlı bir alanda tutmaktadır. Zımnen Tanzimat süreci ile birlikte gelen eyaletlere karşı yumuşak politikalara ve nizamlara bağlı kalma anlayışına işaret eden bu satırlarla II. Mahmud döneminin eyaletlerde merkezileşme siyasetinin terkedildiği ve korkulacak bir şey olmadığı mesajı verilmeye çalışılarak Ahmed Paşa'nın artık güvensizlik içinde kalmasına bir anlam verilemeyeceği söylenmektedir. Sultanın tesis ettiği *usûl-i cedide iktizâsınca kendüsünün cân ve malına ve mevki' ve hâline* hiçbir zarar gelmeyeceği için artık uzak kalmasına gerek yoktur.

Tunus valisine, Osmanlı Devleti'nin takip ettiği yeni politikalara örnek olarak Mısır'ın durumu gösterilmektedir. Mısır meselesinde birçok elim hadise yaşanmışken sultan bunların üzerine bir çizgi çekmiş ve orada yeni ve istikrarlı bir düzen kurmuştur. Önce İbrahim Paşa, ardından Abbas Paşa İstanbul'a gelip bir müddet kalmışlar ve hürmet görerek geri dönmüşlerdir. Bunlardan daha önemlisi şiddetli düşmanlıkların doğmasına bizzat sebep olan Mehmed Ali Paşa, İstanbul'a gelmiş ve selamet ve emniyet içinde geri dönmüştür. Bu nedenle Ahmed Paşa'nın İstanbul'a gelmekten çekinmesine bir sebep yoktur. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne tam itaat (*mutâvaat-ı kâmile*) göstermesi halinde Tunus'un *usûl-i*

88 BOA, İ.DH, 205/11786, Lef4, 8 Muharrem 1266 (24 Kasım 1849). Ahmed Paşa 1846'da Paris'e gerçekleştirdiği ziyarette bir ülkenin başkanı ya da kralı gibi üst düzey protokolle ağırlandı ve bu durum Osmanlı Elçisi Süleyman Bey'in protestolarına sebep olmuştur. Karacı, *a.g.t.*, s. 16-17. Ahmed Bey'e Paris'e yaptığı bu rahatsız edici ziyaret hatırlatılmakta ve İstanbul'a gelme konusunda mazeret ileri sürmesi eleştirilmektedir.

hâliyesini tamamıyla değiştirmek derecesine kadar gidileceği vehmine düştüğü akla gelse de her bölgenin kendine göre gereklilikleri olduğu devlet nezdinde bilinmeyen bir şey değildir. Buna örnek olarak imtiyazlı konumda bulunan Mısır, Eflak ve Boğdan ve Sırbistan'ın idareleri gösterilmektedir.

Valinin adamlarına o zamana kadar iki tarafın hakiki meraminin layığıyla anlaşamadığı ve artık aradaki engelleri kaldırıp doğrudan konuşma vakti olduğu ifade edilmiştir. Ahmed Paşa'nın aradığı emniyet İstanbul'dan uzak durmasında olmayıp tam tersine yakınlaşmasında ve tabiiyet bağlarını güçlendirmesindedir. Çünkü mevcut durumun -yani uzak durmanın- sürmesinde biri harici diğeri dâhili iki tehlike görülmektedir. Harici tehlike şudur: bütün devletler yaptıkları anlaşma ile birbirinin toprak bütünlüğünü garanti altına almıştır ve Osmanlı Devleti de bu garantiye dâhildir. Bu nedenle tabiiyet ilişkileri düzgün olan bölgelere hiçbir devlet dokunamaz, böyle bir şey yaparsa diğerlerinin sözlü ve fiili araya girmesi söz konusu olacaktır. Ancak *bir tâkım garaz-âmîz iğfâlâta bakılıb da ve nümâyîş-i istiklâle aldanılıb da böyle uzak durulduğu hâlde* Tunus'un da bazı diğer yerler gibi ansızın fenalıklara uğraması düşüncesi akılları huzursuz etmektedir. Fransa'nın eski kralı Louis-Philippe'in Ahmed Paşa'yı Osmanlı Devleti'ne karşı bazen vehim ve endişeye düşürmesi, bazen de olağanüstü gönül alıcı davranışlarla *ba'zı hayâl-i muhâle* düşürecek hareketleri görülmüştür. Bu hareketlerin asıl sebebi Tunus Eyaleti'ni Osmanlı topraklarından ayrılmış gibi göstermek ve sonra basit bir vesile ile zapt ve istila etmek, daha sonra da oğullarından birini kraliyet vekâleti unvanıyla Cezayir'e yerleştirmek istemesi gibi diğerini de Tunus'a yerleştirmek amacıdır. Her ne kadar Fransa o sıralarda kendi iş işleriyle meşgul olsa ve kralın niyetlerinin cumhuriyet hükümetinde de sürdüğü söylenemese de ileride ne olacağı bilinmemektedir. Kısacası başka bir devletin Tunus'a el uzatması ihtimali harici tehlikeyi oluşturmaktadır.

Reşid Paşa, *dâhili tehlike* olarak ifade ettiği konuya geçerek üstü kapalı şekilde valiyi tehdit etmiştir. Paşanın ifadelerine göre Tunus, Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğu için eyaletin içinde bulunduğu sallantılı duruma devlet sonsuza kadar tahammül gösteremeyecektir. Ahmed Paşa'nın bir gün padişahın adaletini ve *usûl-i sâbitesini* kendi kendine anlayıp idrak etmesi ve *merkez-i matlûba* gelmesi ümidiyle o zamana kadar beklenilmiştir. Ancak bu sürecin oluşturduğu üzüntünün başka türlü tedbirlere götürmesi de bir ihtimaldir. Bu iki tehlike hem paşanın kendisi hem de hanedanı için büyük zararlar taşımaktadır. Özellikle harici tehlike sultanın bütün topraklarını tehdit etmektedir. Sadrazam, valinin adamlarına hem Osmanlı Devleti'ne mesafeli durup hem de kendilerini yabancılardan muhafaza edebilecekleri düşüncesinin imkânsızla meşguliyet olduğunu ve akıl kârı bir iş olmadığını da açıkla ifade etmiştir. Reşid Paşa, sözlerine son verirken *ben paşa hazretlerinin makâmında bulunsaydım mükâtebe ile dahî vakt geçürmeyerek hemân bir vapura rükûb ile doğruca gelür atabe-i ulyâ-yı cenâb-ı veliyy-i ni'mete yüz sürüb bilâ vâsita te'yîd-i revâbit-ı ubudiyet eder idim* demiştir. Bu teklifinin valiyi ağır geleceğini de hesaba katarak, valinin İstanbul'un *usûl-i cedîdesini*

yakinen görmediği için önce yazışmalarla tam güvence sağlamak ve sonra gelmek şikkını da tercih edebileceğini söylemiştir⁸⁹.

Tunus valisini temin etme ve devlete yaklaştırma çabalarının bir başka örneği Mısır valisine yazılan bir mektupta görülmektedir. Mektupta Mısır valisine yaptığı *nesâyih-i hayr-hâhânenin* -yani Osmanlı merkezi ile ilişkilerini yakın tutması tavsiyelerinin- Tunus valisine tam tesiri olmasa da biraz etkisi olduğu bildirilerek bu davranışı övülmektedir. Tunus valisi daha derin düşündükçe kendisine tavsiye edilen yolun kurtuluşa erdireceğini anlayacaktır. Vali razı olunacak davranışlar ve itaat sergilediği sürece sultandan inayet göreceği ve güvende olacağı aşikârdır. Tunus valisinin sultana itaat konusunda tekrar teşvik edilmesi *başka ma'nâlara haml olunmamak için* Mısır valisinden istenen kendisine tekrar bir şey söylememesidir⁹⁰. Doğrudan Tunus valisine yazılan bir başka mektupta dikkat çeken husus valinin sunduğu hediyelerin kabulü ile ilgili kullanılan “tevkîf” ifadesinden duyduğu rahatsızlığın giderilmesi çabasıdır. Tunus valisi bu ifade nedeniyle sunulan hediyelerin padişah nezdinde kabul edilmediği zannına kapılmıştır. Kendisine her bölgenin ayrı bir ıstılahı olduğu ve bunların başka yerlerde tamamıyla bilinmemesinin mümkün olduğu bildirilmiştir. Valiye “tevkîf” ifadesinin padişaha sunulan hediyelerin kabul edildiği manasında kullanıldığı ve endişe edilecek bir husus olmadığı söylenmiştir⁹¹. Tunus valisinin gönlünü alma çabalarından bir diğeri kendisine mektubu götürecek adamlarını taltiftir. Valinin iki adamına on beşer bin kuruş değerinde iki kutu hediye edilmiştir⁹².

Osmanlı hükümet merkezi bu dönemde bağımsız davranma eğilimi gösteren ve Fransa'ya temayül eden Tunus valisini örnekleri sunulan türden gayretlerle, rahatsız etmeden ve bazen de üstü kapalı şekilde uyararak kendi yanına çekme politikası gütmüştür. Her ne kadar Osmanlı merkezinin Tunus'a doğrudan müdahale etme gibi açık bir planı olmasa ve yumuşak politikalarla valiyi yanına çekmeye çalışsa da Osmanlı Devleti'nin Tunus'a müdahale edip buranın statükosunu değiştireceği kaygıları 1830'lardan 1840'ların sonuna kadar sürmüştür. Bu kaygıların kaynağı olarak gösterilen Fransa, diplomatik ve fiili müdahalelerde bulunmaktan çekinmemiştir. 1850'lerden itibaren bu kaygılar yerini İngiltere'nin bu statükonun sınırlarının netleşmesi ve resmi ilana dönüştürülmesi politikasına, Fransa'nın ise bunu engelleme çabalarına bırakacaktır.

Sonuç

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin “Garp Ocakları” olarak adlandırdığı Kuzey Afrika eyaletlerinden biri olan Tunus'u hâkimiyeti altında tutmak için giriştiği mücadeleden bir

89 BOA, A.MKT, 221/1, Lef 2, t.y.

90 BOA, İ.MTZ. (05), 13/424, Lef 1, t.y.

91 BOA, İ.MTZ. (05), 13/424, Lef 2, t.y.

92 BOA, İ.MTZ. (05), 13/424, Lef 6, Selh-i Muharrem 1266 (16 Aralık 1849).

kesit inceleme konusu edilmiştir. Fransa'nın 1830'da Cezayir'i işgal etmesi ve Osmanlı'nın da 1835'te Trablusgarp'ı merkeze bağlamasıyla arada kalan Tunus bir nüfuz mücadelesi sahasına dönüşmüş, Trablusgarp'a yapılan ani operasyon 1840'ların sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin Tunus'a da benzeri bir müdahale gerçekleştirip buranın statükosunu değiştirebileceğine dair kaygılar yaratmıştır.

Osmanlı donanmasının boğazlardan ya da İstanbul'dan her hareketi hedefin Tunus olabileceği endişesi ve söylentilerini ortaya çıkarmıştır. İngiltere böyle bir plana diplomatik hamlelerle karşı koymaya çalışırken Fransa açıkça donanmayı takibe almıştır. Fransa bununla da kalmamış zaman zaman Osmanlı donanmasının Tunus'a gelmesi durumunda çatışma yaşanacağı tehditlerini en üst düzey ağızlardan Osmanlı makamlarına iletmiştir. Osmanlı Devleti Fransa ile böyle bir çatışmaya girmemek için bazen donanma göndermekten vazgeçmiş bazen de donanmanın görevi ile ilgili Fransa'ya ve İngiltere'ye resmi teminatlar verme yoluna gitmiştir. Tunus'ta da sık sık bir Osmanlı müdahalesine dair söylentilerin çıktığı ve bu söylentilerin ciddi endişeler oluşturduğu görülmektedir. Hem Osmanlı hem de İngiliz kaynakları bu söylentilerin Fransız politikasının bir ürünü olduğuna ve bu şekilde Fransa'nın Tunus valilerini Osmanlıya karşı korkutarak kendi yanına çekmeye çalıştığına işaret etmektedir. Osmanlı Devleti'nin bölgeye bir hareket gerçekleştirme konusunda zayıf temennilerin ötesinde açık bir planının olmadığı devlet adamlarının konuyu tartıştığı incelenen belgelerden anlaşılmaktadır.

1830'lardan 1840'ların sonuna kadar Fransa, Osmanlı donanmasının Akdeniz'e her çıkışını ve Trablusgarp'ta yaşanan her askeri hareketliliği yakından takip etmiş ve bazen Osmanlı Devleti'ni tehdit ederek bazen de donanma gönderip fiilen takip ederek bölgeye ulaşmasını engellemiştir. İngiltere için Osmanlı Devleti'nin Tunus'a müdahalesi, dengeleri bozacak uygunsuz bir hareket olarak görülürken, Fransa'nın bu dönemde uyguladığı korkutma ve engelleme politikaları 1881'de bölgeyi işgaline giden yoldaki önemli kilometre taşlarından biri olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma, Türk Tarih Kurumu Doktora Sonrası Araştırma Bursu ile desteklenmiştir.

Teşekkür: Çalışmanın olgunlaşması konusunda görüşlerini paylaşan Ömer Koçyiğit'e teşekkür ederim.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study is supported by the Postdoctoral Research Grant of Turkish Historical Association.

Acknowledgement: I would like to express my sincere gratitude to Ömer Koçyiğit for his constructive feedback.

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA) (İstanbul)

Hâriciye Nezâreti Belgeleri

Londra Sefâreti Belgeleri (HR.SFR.3)

Siyasî Kısmı Belgeleri (HR.SYS)

Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT)

İrâde Tasnifi

Dosya Usulü İrâdeler (İ.DUİT)

Eyâlât-ı Mümtâze İrâdeleri

Mısır İrâdeleri (İ.MTZ (05))

Yunanistan İrâdeleri (İ.MTZ (01))

Dâhiliye (İ.DH)

Mesâil-i Mühimme İrâdeleri (İ.MSM)

Cevdet Tasnifi-Hâriciye (C.HR)

Sadâret Mektubî Kalemi Belgeleri (A.MKT)

İngiliz Milli Arşivi (The National Archives [TNA]) (Kew, Londra)

Foreign Office (FO)

Amerikan Milli Arşivi (The National Archives) (Washington)

Despatches From United States Consuls in Tripoli, 1796-1885, Roll 7, Volume 6, (January 9, 1834- October 3, 1848); The National Archives, National Archives and Records Service, General Services Administration; Washington 1955.

Gazeteler

Morning Chronicle [1801], 27 Aug. 1836. *British Library Newspapers*, <https://link.gale.com/apps/doc/BA3207652397/BNCN?u=kings&sid=BNCN&xid=cf3cc694> (30 Haziran 2020 tarihinde erişildi).

Diğer Kaynaklar

Atabaş, Cemal, *Trablusgarb Eyaleti'nde Merkezi İdarenin Tesis ve Şeyh Guma İsyanı (1835-1858)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017.

Beydilli, Kemal, "Topal Osman Paşa", *DİA*, XLI, İstanbul 2012, 244-246.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia, "François-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie d'Orléans, prince de Joinville", *Encyclopedia Britannica*, 10 Aug. 2020, <https://www.britannica.com/biography/Francois-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie-dOrleans-prince-de-Joinville> (05.05.2021 tarihinde erişildi).

Çetin, Atilla, "Hüseyniler", *DİA*, XIX, İstanbul 1999, 26-28.

_____, "Garp Ocakları", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, 382-386.

Dönmez, Ahmet, "Babiâli'de Hizip Çatışmaları: Ahmed Fevzi Paşa'nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslimi Olayı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 40 (2016), 43-57.

- Hizmetli, Sabri, “Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir’in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXII/1 (1991), 1-21.
- Karcı, Erol, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fransa'nın Tunus'u İşgali*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- Kavas, Ahmet, “Osmanlı Devleti’ni Kuzey Afrika’da Kalıcılaştıran Sefer: Tunus Savaşı (1574)”, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, I/1 (2016), 1-42.
- _____, “Tunus”, *DİA*, XLI, İstanbul 2012, 388-393.
- Kılıçaslan, İbrahim, *Ottoman Intervention in Tripoli (1835) and the Question of Ottoman Imperialism in the 19th Century*, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2019.
- Kurşun, Zekeriya, “Osmanlı Cezayiri’nin Son Müdâfii Hamdan b. Osman Hoca (1773-1842)”, *Tarihimizden Portreler: Osmanlı Kimliği (Prof. Dr. Cevdet Küçük Armağanı)*, ed. Zekeriya Kurşun - Haydar Çoruh, İstanbul 2013, s. 25-56.
- L’escadre de l’amiral Lalande: 1839-1840 / Travail de Monsieur le Lieutenant de vaisseau Landriau*, Ecole de Guerre Navale 1922, (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k97604224/f8.item.texteImage#>, 19.01.2021 tarihinde erişildi).
- Laughton, J. K. - Andrew Lambert, “Owen, Sir Edward Campbell Rich (1771–1849), naval officer”, *Oxford Dictionary of National Biography*. 23 Sep. 2004, (<https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-20994>, 19.01.2021 tarihinde erişildi).
- Maksudoğlu, Mehmet, “Ahmed Bey”, *DİA*, II, İstanbul 1989, 48-49.
- _____, “Tunusta Dayıların Ortaya Çıkışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/1 (1966), Ankara 1967, 189-202.
- _____, “Tunusta Hâkimiyetin Dayılardan Beylere Geçişi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/1 (1967), 173-186.
- _____, “Tunus’un Osmanlı Devletinden Ayrılması”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 4 (1986), 137-169.
- Mrını, Najat – İsmail Durmuş, “Riyâhî”, *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, 140-141.
- Özdemir, Mehmet, “Bir “Zırvata” Olayı Tunus’un İşgali”, *Bellekten*, LXVII/248 (2003), 119-138.
- Raymond, André, *British Policy Towards Tunis (1830-1881)*, St. Antony’s College, Basılmamış Doktora Tezi, Oxford 1953.
- Rossi, Ettore, *Lîbyâ, Munzu’l-Fethi’l-Arabî Hattâ Sene 1911*, Arapçaya çev. Halife Muhamed el-Tuleysi, Dâru’l-Arabiyye Li’l-Kitâb, 1991.
- Skander, May, *Tunus’ta Bir Osmanlı Yapısı: Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi*, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- Stiti, Mustapha, *Tunus’un Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1878-1888)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.
- Târîh-i Lûtfî*, Nâşiri Abdurrahman Şeref, VIII, Dersââdet 1328.
- Taş, Abdullah Erdem, *Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti: Karamanlılar Dönemi (1711-1835)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016.

- Toprak, Seydi Vakkas, “Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları”, *Türkiyat Mecmuası*, XXII/1 (2012), 223-236.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Tunus’un 1881’de Fransa Tarafından İşgaline Kadar Burada Valilik Eden Hüseyinî Ailesi”, *Bellekten*, XVIII/72 (1954), 545-580.
- Wilson, David, *List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former territories, from the sixteenth century to about 1860*, [http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey\(1581-1860\)-D_Wilson.pdf](http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey(1581-1860)-D_Wilson.pdf), (19.01.2021 tarihinde erişildi).
- http://www2.culture.gouv.fr/LH/LH094/PG/FRDAFAN83_OL1448069V001.htm (20.01.2021 tarihinde erişildi).
- https://www.senat.fr/senateur-2nd-empire/hugon_gaud_amable0146e2.html (19.01.2020 tarihinde erişildi).